

DE
USU PROVERBIORUM

APUD
ARISTOPHANEM.

USU PRO/ERRIORM

APUD

ARISTOPHANEM

DE

USU PROVERBIORUM APUD ARISTOPHANEM.

Quam saepe Aristophanes in comoediis proverbia versibus interposuerit, ne illi quidem possunt ignorare, qui lepidissimi poetae scripta vel in transitu tractaverunt. Omnino autem Graeci frequentissimi sunt in proverbiorum usu nec ullum genus litterarum respuit illa vel ad ornatam atque eruditam orationem humiliora iudicavit. Nam quum e Graecis plerique ingenuis artibus perpoliti sensu recti pulchrique vigerent nec tale inter eruditos et vulgus inops illud humanitatis esset discrimen quale apud nos reperitur: quid mirum quod poetae proverbia velut lumina ingenii popularis non modo non repudiaverunt vulgarique illa quotidiani sermonis consuetudini relinquenda putaverunt, sed potius lubentissime tanquam scitamenti illis et floribus ipsorum ornaverunt orationem atque illustrarunt? Etiam si vero haud exigui inde fructus unicuique litterarum generi accesserunt, tamen Comicis uberrimos inde redundasse manifestum est. Nam quum Plutarchus, Lucianus, Aristoteles quique saepius proverbii usi sunt, id potissimum sint assecuti, ut magna sententiae auctoritate niterentur aut facetiis et salibus, quibus illa mirum quantum praestant, orationem condirent, Plato autem proculdubio id quoque studeret, ut familiaris sermonis speciem et formam in dialogis adumbraret, Aristophani quique sunt veteris quam dicunt comoediae poetae id insuper emolumenti suppetivit, ut colloquentium in fabulis sermones et mores ad vivum exprimerentur rebusque major quaedam veri species tribueretur. Quare quoniam de usu proverbiorum apud Aristophanem scribere aliquid animum induxi, haud inutile nec post hominum doctorum diligentiam opus prorsus supervacaneum suscepisse me confido: sed ne temere ad hanc dispu-

tationem aggressus esse videar, nonnulla praemittenda putavi, quibus quid veteres de proverbiiis statuerint, breviter percenseatur.

Ac primum quidem, quum quaerendum sit, quid sit *παροιμία*, veteres grammatici et paroemiographi vocem ductam esse existimaverunt a *πάροιμος*, quod vocabulum quum e praeposito *παρά* et v. *οἶμος* = *ὁδός* compositum sit¹⁾, duae inde paroemiae definitiones profectae sunt: quarum altera *παροιμίαν* vocat dictum ad vulgarem popularemque sensum accommodatum, obiter a colloquentibus sermoni interpositum, quemadmodum homines in via ingredientes res seorsum positas surripiunt et in suum usum convertunt: Apostolius l. l. p. 234. *ἔστι διήγημα παροδικὸν ἢ δῆγμα τειριμμένον ἀπὸ τε μικρῶν τινῶν καὶ ὀλίγων ἐφ' ὅμοια καὶ μεῖζω μεταληθ-θῆναι δυνάμενον.*²⁾ altera vero in forma omnem vocabuli vim ponit, quasi *παροιμία* sit dictum ab aperta loquendi via deflexum et imagine quadam obtectum. Apostol. l. l. *ἢ λόγος ἐπικαλύπτων τὸ σαφές ἀσαφείᾳ ἢ ἐπικεκρυμμένως τὴν ἀλήθειαν ἐπεμ-φάνων.*³⁾ At hanc definitionem universum genus nullo modo amplecti nemo non videt, quippe quae id demum aut potius id solum animadvertat, quod imagine quadam sententia significetur, tametsi permulta proverbia in ore populi feruntur simpliciter enuntiata: prior autem ab Apostolio prolata certo universum genus manifeste distincteque designat.

Age vero ad formam quae pertineant consideremus. Sunt igitur proverbia permulta, nata in communis vitae commercio, quae sententiam simpliciter indicant. Accedunt sententiae quaedam acutae *ἀποφθέγματα* et *γνώμια*⁴⁾ vocatae, a poetis

¹⁾ Apostol. praefat. §. 7. Corp. Paroem. Graec. II, p. 237. *Ἡ δὲ παροιμία ἐκ τῆς παρα προ-θέσεως καὶ τοῦ οἶμος = ὁδός παραομία καὶ παροιμία. ἦτοι τὸ παροδικὸν τρέμμα καὶ διήγημα.*

²⁾ Cf. Tryphon. Rhet. Gr. ed. Walz. VIII, 760. *Παροιμία ἐστὶ λόγος εἰρημένος ἐν ἀρχῇ πρὸς ἕτερον, λεγόμενος δὲ ἐφ' ἡμῶν κατὰ ἀνακύλησιν πρὸς τινα τῶν ὁμοιωθῶν. Suid. s. v. καταχρη-στικῶς δὲ πᾶν παροδικὸν διήγημα. οἶμος γὰρ ἢ ὁδός. eadem fere reperiuntur apud Photium et Hesychium.*

³⁾ cf. Etym. M. *λόγος ὠφέλιμος μετ' ἐπικρύψεως μετρίως ἀνύθην ἔχων τὸ χρήσιμον καὶ πολλὴν ἐν τῷ βράθει διάνοιαν. adde Suid. s. v.*

⁴⁾ Aristot. Rhet. II, 21, 12. *ἔτι εἶναι τῶν παροιμιῶν καὶ γνώμια εἶναι. οἷον παροιμία Ἀττικὸς πάροιμος.*

⁵⁾ cf. Rhet. II, 21, 11. *Χρῆσθαι δὲ δεῖ καὶ ταῖς τεθρολλημέναις καὶ κοιναῖς γνώμασι, ἂν ὡςι χρή-σμοι διὰ γὰρ τὸ εἶναι κοινὰ, ὡς ὁμολογούντων ἀπάντων, ὀρθῶς ἔχειν δοκοῦσιν. Quint. Inst. Orat. V, 11, 41. Ea quoque, quae vulgo recepta sunt, hoc ipso, quod incertum anctorum habent, velut omnium fiunt. quale est: „Ubi amici ibi opes.“ et „Conscientia mille*

aliisque viris illustribus prolatae omniumque consensu comprobatae et receptae. Atque illa ut sunt plerumque luculenta priscae sapientiae testimonia in rerum vicissitudinibus per multa saecula conservata propter insitum veritatis acumen argutamque breviter grata opinor et opportuna erant scriptoribus, unde rebus quas maxime tractarent fides et auctoritas adjungerentur: quare etiam ab Aristotele inter rationes fidei faciendae enumerantur Rhet. I, 15. *ἔτι καὶ αἱ παροιμίαι, ὡς περ εἴρηται, μαρτυρία εἰσὶν. οἷον εἰ τις συμβουλεύει, μὴ ποιῆσθαι φίλον γέροντα, τούτῳ μαρτυρεῖ ἡ παροιμία, „Μὴ ποί' εὖ ἔρδειν γέροντά“ καὶ τοὺς υἱοὺς ἀναιρεῖν, ὧν καὶ τοὺς πατέρας: „Νήπιος, ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει.“¹⁾ Alterum vero proverbiorum genus est eorum, quae sententiam figurate per imaginem quandam exprimunt. Recte igitur ab Aristotele metaphorae a specie ad speciem ductae appellantur.⁶⁾ originem autem duxerunt alia a certis quibusdam factis dictisque memoratu dignis, alia ab insignibus et singulorum hominum et populorum ingenii et moribus, sunt quae ad vitae quotidianae usum et consuetudinem spectent, aliis denique infinita rerum animaliumque natura copiam suppeditavit. Quorum quae ex animalium natura desumpta sunt et velut fabellae breviores, utilissimas eas esse ad persuadendum dicit Quintilianus. (V, 11.) quare exemplis, similitudinibus ceterisque rebus, quae ab oratore extrinsecus adducuntur in causam, adjunxit. Sed etiam in ceteris magna inest vis et auctoritas: quaeque vulgo de omni orationis figuratae indole et natura disputantur, totam contineri hac re, ut quae sit uniuscujusque rei, quae sit hominum conditio propria atque habitus, translatis per similitudinem verbis magis significantur et ad sensus ipsos admoveantur, haec quoque ad proverbia ista bene accommodata sunt. Quoniam vero nonnulla proverbia quasi ex fontibus quibusdam reconditis profluxerunt nec facile semper nodus expeditur, illud quoque nonnunquam potest pro vero obtineri, proverbium esse orationem obscuram, quae per aliam notio-riorem declaretur. — Hinc perspicuum fit, Aristophanem quoque, quum proverbia in comoediis adhiberet, bene intellexisse, quanta inesset vis in isto genere dicendi*

testes“: et apud Ciceronem: „Pares autem (ut est in vetere proverbio) cum paribus maxime (facillime legitur de Sen. 3.) congregantur.“ neque enim durassent haec in aeternum, nisi vera omnibus viderentur.

¹⁾ Ar. Rhet. III, 10. καὶ αἱ παροιμίαι μεταφοραὶ ἀπ' εἶδους ἐπ' εἶδος εἰσιν. οἷον ἂν τις ὡς ἀγαθὸν πεισόμενος αὐτὸς ἐπαγγήγται, εἶτα βλαβῆ, ὡς ὁ Καρπάθιος φησι τὸν λαῶ. ἄμφω γὰρ τὸ εἰρημένον πεπόνθασιν.

ad sententiam apertius declarandam atque etiam spectantibus probandam. Sed cavendum est, ne aliud quid hac in re omittatur. Namque provēbia Graeca magnam facete et concinne dictorum copiam exhibent, eximia sunt imaginum et comparationum ubertate et varietate, quae vel ipsae orationem ornant, animos delectant atque permulcent risusque movent. Neque vero credas, permultum delectationis ademptum fuisse, propterea quod omnia audientibus notissima erant et pervulgata: gaudere enim solent homines, si quae ipsi bene norunt et probant, ea apte a poetis afferuntur et comprobantur. Quodsi autem apparet, in usu proverbiorum Aristophanem non minus sententiam quam formam, in qua velut in nuce nucleus sententia latet, respexisse: jam apertum fit, quo consilio poeta persaepe proverbia leviter attigerit, quod dicendi genus vulgo allusiones vocant: qua in re eximium poetae ingenium et acumen praecipue elucere jam videbimus. Sed ut tandem in genus quodque quid cuique conveniat, ex copia hac digeramus, primum utriusque generis proverbia quae retenta et forma et sententia poeta adhibuit, percurram et breviter explicabo, illud potissimum respiciens, quid in usu maxime videatur quaesivisse: altera disputationis pars in illis, quae in transitu leviter tetigit aut in alios usus convertit, et conferendis et dijudicandis versabitur.

Initium fiat a sententiis quibusdam, quae proverbiorum locum obtinuerunt. Quarum usus quod haud ita frequens fuit apud Aristophanem, mirum hoc nullo modo potest videri. Etenim major est plerumque earum gravitas quam quae comoediam facetiarum et jocularium dictorum studiosissimam deceat. Verum quae ab Aristophane in fabulis adhibitae sunt, nimirum earum sensum atque argumentum bene a poeta aptatum ad unumquemque locum videbimus. Atque proverbium illud et Graecis et Romanis scriptoribus saepissime usurpatum: *πᾶσα γῆ πατρίς* quod veteris oraculi particula fuit, apte usurpatum reperimus Plut. 1151. (ed. Bergk.) Nam postquam Plutus visu oculorum recepto opes hominibus et copiam bonarum rerum unicuique pro meritis largiri incepit, Dii celeriter in contentum venerunt nec hominum fuit quisquam, qui precario vel sacrificiis illorum sibi favorem conciliare studeret: quare quum jam gravi fame premerentur Jupiter ceterique Superi, Mercurius scilicet ad sua commoda perquam conversus coelestes sedes clam deseruit, domicilium sibi apud homines expetiturus. Cui quum Carion servus maligne objiceret tale facinus

parum honestum (*τί δὲ; τ' αὐτομολεῖν ἀστειὸν εἶναι σοι δοκεῖ;*¹⁾ Mercurius, quo istius crimen dilueret, respondit:

πατρὶς γὰρ ἐστὶ πᾶσ' ἢ ἂν πράττη τις εἶ.

Quodsi vero quis hinc colliget, sententiam istam Mercurio propterea tributam esse ab Aristophane, quod ipsi vehementer probata fuisset, haud recte is opinor ratio-cinabitur. Nam Aristophanes civis patriae amantissimus proculdubio haud aliter sentiebat atque Lysias contra Philon. (II, p. 240.) ita disserens: *καὶ γὰρ φύσει μὲν πολῖται εἰσι, γνώμη δὲ χρῶνται, ὡς πᾶσα γῆ πατρὶς ἀντιῶς ἐστίν, ἐν ἣ ἂν τὰ ἐπιτήδεια ἔχουσιν οὗτοι δηλοὶ εἰσιν, οὗ ἂν παρέντες τὸ τῆς πόλεως κοινὸν ἀγαθόν, ἐπὶ τὸ ἑαυτῶν ἴδιον κέρδος ἐλθοῖεν.* Magis quidem placuit sententia Euripidi, cujus verba haec sunt in Phaetont. fr. 9 Df. *ὡς πανταχοῦ γε πατρὶς ἢ βόσκουσα γῆ* quibuscum confer ea, quae apud eundem poetam reperiuntur in fr. 29 Df. *ἅπαντα δὲ χρῶν ἀνδρὶ γενναίῳ πατρὶς.* Neque tamen mihi probata est Hemsterhusii sententia, qui Aristophanis versum tragicum quid spirare et Euripideum esse affirmat (Plut. p. 442.) nam quae vox trita est in omnium sermone atque celebrata, ea unus aliquis, cuius in scriptis legitur, nullo modo potest notari vel perstringi. Nec melius poetae consilium perspexit Thierschius, qui iudicavit, poetam hoc proverbium induxisse utpote a moribus et ingeniis Graecorum proprie alienum, ut exteris faventes castigaret. Nil aliud poetam voluisse arbitror, nisi Mercurium notare suae nimis utilitati consulentem idque verbis ipsius v. 1118 *καὶ τῶν μὲν ἄλλον μοι θεῶν ἦντιον μέλει* satis indicatur.

Aliud ejusdem generis proverbium: *Δειλὸν ὁ πλοῦτος* ductum ex Euripidis Phoenissis 597 *Δειλὸν ὁ πλοῦτος καὶ φιλόψυχον κακόν* cui simillimum est Archel. fr. 33. *Πλουτεῖς; ὁ πλοῦτος δ' ἀμαθία δειλὸν θ' ἄμα*²⁾ usurpatum est in Plut. v. 293. Nam quum Plutus a Chremylo edoctus ipsius potentiam Jovis majorem futuram, modo aciem oculorum recuperaret, vereri se fateretur, ut tantae potentiae compos fieret: Chremylus exclamavit:

Νῆ τὸν Δί'. ἀλλὰ καὶ λέγουσι πάντες ὡς δειλότατόν ἐσθ' ὁ πλοῦτος.

¹⁾ Recte igitur Scholiasta explicat: *παρὰ τὴν παροιμίαν ὅπου γὰρ ἀγαθὸν ἐστίν, ἐκεῖ μοι πατρὶς.* Prov. refertur a Suida s. v. a Paroem. I, p. 149. II, 197 ubi v. Leutschium.

²⁾ Permultae in divites vel Plutum dictae sententiae reperiuntur apud Euripidem Aeol. fr. 5. Alex. fr. 19. Alc. fr. 9. Dindf. Proverbium refert Zenobius Paroem. I, 66. Suidas s. v.

Jam supra v. 122. Chremylus Plutum omnium deorum exprobraverat ignavissimum (*ὦ δειλότατε πάντων δαιμόνων*); nec difficile est intelligere, cur eodem iterum convicio Plutus exagitetur. Etenim Chremylus qui sibi persuaserit, illud negotium facillime effici posse, primum vociferatur: *νῆ τὸν Αἴ'* i. e. quum particula *νῆ* semper habeat vim affirmandi: „Immo hercle“ compos fiet, at tu modo prompto fortique sis animo ad agendum (v. 209, *ἐὰν γένη ἀνήρ πρόθυμος αὐτὸς εἰς τὰ πράγματα*.) sed ipse timens de eventu propter ignaviam Pluti satis notam, iis quae jam additurus erat omissis proverbium interponit pervulgatum eoque innititur, quo vehementius Plutum increpet increpandoque reddat promptiorem ad instans periculum fortiter subeundum. Studet quidem Plutus in versibus subsequentibus¹⁾ Chremylo probare, injuste sese tam male audire allatoque exemplo ostendere, permultum interesse inter providentiam et timiditatem: sed operam perdit et festive sententiae vim et auctoritatem auget potius et confirmat quam diluit.

Huc pertinet aliud proverbium: *Αἰς παῖδες οἱ γέροντες* — Senes bis pueri — in senes decrepitos dictum ingenioque obtusos et repuerascentes.²⁾ quam sententiam a multis poetis usurpatam esse docet Schol. ad Nub. 1417. a Sophocle in Peleo fr. 434. Df. *πάλιν γὰρ αὖθις παῖς ὁ γηράσκων ἀνὴρ*. a Theopompo: *δὲς παῖδες οἱ γέροντες ὀρθῶ τῷ λόγῳ* (Meinek. Com. Graec. II, p. 818.) a Platone comico (Meinek. I. I. p. 686) aliisque neque discrepat Plautus Merc. II, 2, 24. Senex quom extemplo jam nec sentit nec sapit, ajunt solere eum rusum repuerascere. Patet autem ex hac sicut e permultis sententii similiter dictis, aetatem senilem Graecis pro gravissimo malo, tristiore vel quam egestatem exsilium mortem habitam esse. cf. Eurip. Phoen. fr. 3. *ὦ γῆρας, οἶον τοῖς ἔχουσιν εἶ κακόν!* Soph. fr. 500 Df. *πάντ' ἐμπέφυκε τῷ μακρῷ γῆρα κακά, νοῦς φροῦδος, ἔργ' ἀχρεΐα, φροντίδες κακαί* quod malum omnes quidem studiose sectantur, idem assecuti aegerrime ferunt Eurip. fr. 48. Nec melior sors senectuti evenit apud Aristophanem, qui data opera in fabulis induxit senes gravissimis extremae aetatis vitiis affectos, obliuiosos et credulos, ut Strepsiadem, iracundos, admodum morosos et asperos, ut Philonidem ejusque sodales, quid? quod etiam hominem qui populi

¹⁾ Plut. 203 sq. ἤμιστ', ἀλλὰ με τοιγῶρυχός τις διέβαλ'. εἰσδὸς γὰρ ποτε οὐκ εἶχεν εἰς τὴν οἰκίαν οὐδὲν λαβεῖν, εὐρών ἀπαξάπαντα κατακεκλιμένα· εἶτ' ὠνόμασέν μου τὴν πρόνοιαν δειλίαν.

²⁾ Diogen. IV, 18 (Paroem. I, 235.) ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ γῆρας εὐηθεσιτέρων. Suid. s. δῖς. s. καταγγράσαις.

partes agit, ita depingit (Eq. 40 sq.) ἀγροίκος ὄργην, κταμοιρώξ, ἀκράχολος
 Δήμος πυκνίτης, δύσζολον γερόντιον, ὑπόκοπον. Sed ut eo redeat unde deflexit
 oratio, in Nub. v. 1417. Phidippides proverbio utitur, justis et debitis a se pa-
 trem verberibus affectum esse demonstrans. Tum vero aliorum sententiam flec-
 tens senes peccantes contendit eo graviore afficiendos esse poena, quo facilius
 longa vitae experientia a quoque aberrandi a recta via periculo retineantur.
 Sunt versus hi:

φῆσεις νομίζεσθαι σὺ παιδὸς τοῦτο τοῦ ὄγον εἶναι.
 ἐγὼ δὲ γ' ἀντιποιμ' ἂν ὡς δις παῖδες οἱ γέροντες·
 εἰκὸς δὲ μᾶλλον τοὺς γέροντας τοῦ νέουσι κλάειν,
 ὅσφ περ ἐξαμαρτάνειν ἤτιον δίκαιον αὐτοῦς.

Egregium autem exemplar senis delirantis et quasi repuerascentis finxit
 Aristophanes in Vespis Philocleonem: qui postquam ab insano judicandi furore filii
 precibus et cohortationibus aegre repulsus ad festam coenam abductus est, in con-
 vivio elegantiorum hominum immoderate sese jactat et exsultat, convivas summa
 procacitate lacessit, denique tibicina inde callide subducta, senex ac si denuo ad
 puerilem aetatem rediisset et tanquam Aeson recoctus, juveniles prae se fert ser-
 mones atque mores, se esse adolescentem ait magnaue cura custodiri, velle se
 autem meretriculam, ubi filius mortuus fuerit redemptam ex lupanari habere pro
 pellice, sed nondum dominum se esse ipsius bonorum, quaeque hujusmodi leves et
 lascivi adolescentuli solent fabulari inter se et conqueri: quare haud equidem du-
 bium esse arbitror, quin Aristophani, quum funderet has facetias, proverbium illud:
 δις παῖδες οἱ γέροντες animo sit obversatum.¹⁾ Huc quoque spectat locutio pro-
 verbialis τοφογέρον, Paroem. I, p. 458. ἐπὶ τῶν τυφομανῶν γερόντων, ab Aristophane
 usurpata Nub. 908. Lys. 335. Duplicem hujus vocis explicationem proposuit
 Eustathius ad Hom. Od. B, 1431, 39. unam, quod senes ex longa experientia et
 usu instructi multarum rerum scientia (μυρία εἰδέναι διὰ γήρως πολυπειρίαν) vanos
 assumerent fastus (τῦφος) et ridicula quadam sui existimatione essent cum contemptu
 aliorum, alteram quod morti jam vicini et mox efferendi essent (l. l. διὰ τὸ δεῖν
 εἶναι ἤδη τόφρεσθαι τοὺς τοιοῦτους, ἤγουν καίεσθαι νεκρικῶς.) Et haec quidem ex-
 plicatio aliud vocabulum τυμβογέρον, quod cum similibus affert ibidem Eustathius,

¹⁾ Consentit Schol. ad Vesp. v. 1355. καὶ φυλάττομαι σφόδρα· καθὰ δις παῖδες οἱ γέροντες.

bene illustrat, convicium illud frequenter in senes dictum, ut apud Latinos capularis (Plaut. Mil. Glor. III, 1, 33. Itane tibi ego uideor oppido Acherúnticus? Tam capularis? tamne tibi diu uideor uitam uiuere? similiaque habet Aristoph. Lys. 372. τί δὲ σὺ πῦρ, ὦ τύμβ', ἔχων; ὡς σαιτὸν ἐμπυρεύσων; ibid. 600 sq. Vesp. 1365.) sed ad eum locum, de quo nunc agimus, nil facit. Prior autem Eustathii explicatio, quacum consentit Schol. ad Nub. l. c. μάταιος, κενόδοξος γέρων, bene aptata est illa ad Nub. 908 (τυφογέρον εἰ κἀνάροστος vanus es senex et inconcinnus) ad alterum vero locum rectius intelligendum propria vis v. τυφειν adhibenda est, quam Aristophanes significavit. Respicit enim ad etymologiam verbi, quod fumum emittere vel suffire significat idque maxime de apibus quae fumigantur usurpatum: cf. Vesp. 457. 1079 hoc loco autem sensu activo de senibus, qui magnam stipitum molem tanquam balneum calefacturi ad arcem advehunt. Lys. 335.

ἤκουσα γὰρ τυφογέροντας ἄνδρας ἐρῶειν, στελέχη φέροντας, ὡς περ βαλανεύσοντας, ἐς πόλιν, ὡς τρισιτάλαντον βάρους κ. τ. λ. Aliis alia placuerunt: v. Bergler. ad Nub. 908.

Ex eodem hoc genere est etiam proverbium illud, quod in Lys. v. 1038. 1039. legitur:

κάστι' ἐκεῖνο τοῦπος ὀρθῶς κόν κακῶς εἰρημένον,
οὔτε σὺν πανωλέθροισιν, οὔτ' ἄνευ πανωλέθρων.

Ubi senes ex acerrimis rixis et altercationibus mulierum blanditiis paullo deliniti mitioresque facti quum in gratiam rursus cum illis redituri sunt, etsi paullo antea vehementissimis maledictis in mulieres invecti (1014. οὐδὲν ἐστὶ θηρίον γυναικὸς ἀμαχώτερον, οὐδὲ πῦρ, οὐδ' ὧδ' ἀκαιδῆς οὐδεμία πόρδαλις) nec ullo unquam modo destituros se ab odio illarum affirmarunt (1018. ὡς ἐγὼ μισῶν γυναικας οὐδέποτε παύσομαι), peropportune proverbium illud assumunt, unde ipsis excusatio aliqua eveniat mutati citius quam debebat animi cum gravissima mulierum cavillatione. Docent enim submorose, nequaquam se desiderio quodam duci ad reconciliandum, sed quoniam a natura ita institutum sit, ut vel invitis sibi cum illis pessimis una sit vivendum. Scholiasta affert tertium et quartum quinque veterum versuum, qui vulgo Susarioni tribuuntur¹⁾, quos quum nostrum locum bene explicent huc appono:

¹⁾ a Küstero ad Suid. v. οὔτε σὺν. v. τοῦπος. a Berglero ad Lys. 1038. quibus repugnat Meinek. Com. Gr. II, p. 3 sq.

καὶ τὸν γυναιῶνες, ἀλλ' ὅμως, ὃ δριμόταται,
οὐκ ἔστιν οὐδέτιν οὐδέτιν ἀνευ κακοῦ.

Similiter dicta collegit Enger. Lys. 1. 1.

Sed haec quidem hactenus. Exemplorum autem quae attuli rationem si quis contenderit, apparebit, hoc genus proverbiorum ab Aristophane usurpatum esse propterea quod haud exigua inde copia suppetit loquentibus ad sententiae vim augendam et acute declarandam.

Iam vero si placet transeamus ad proverbia, quae a diversissimis fontibus petita recte opinor metaphoras a specie ad speciem ductas vocavimus. Et quoniam haec vel summa est laus cujusque metaphorae totiusque orationis, quae vel uno translato verbo vel pluribus continuatis profluit, ut sensum feriat et res paene in conspectu animi ponat, id quidem apertum minimeque dubium est, etiam ex his proverbiiis permultum luminis orationi et perspicuitatis accessisse. Quod si ad similia transferebantur manifestissimum est. Nam qualis sit hominum sive omnium sive uniuscujusque singularis agendi sentiendique ratio, proverbia aut e communi multorum hominum consuetudine desumpta aut ex proprio singulorum ingenio luculenter designant: etiam bestiarum proprietates manifestis lineis circumscriptae, tum maxime, si quis cum contemptu significandus est. Et quum in tota re similitudo versetur, hujusmodi metaphorae proverbiales, etsi aliud dicitur aliud intelligendum est, facillime ab omnibus percipiuntur. Quemadmodum igitur etiam in sermone familiari frequenter homines usurpant, ut quae ipsorum sit sententia, manifesto ostendant: ita etiam Aristophanes persaepe proverbia suis verbis interseruit, quibus tota res sive facti sive consilii illustraretur et hominum rerumque natura magis significaretur. Difficilior est ratio proverbiorum, quae a singulari quodam loco originem duxerunt. Quae si ad alias res, quibuscum unam aliquam rationem continent ceteroquin dissimillimas transferuntur aut potius ut est in hoc genere ita permutantur, ut re comparata prorsus sublata comparatio ipsa in ejus locum succedat; subobscura fit necessario oratio et audientibus aliqua nascitur difficultas conjectura explananda minus illa quidem in proverbiiis posita suapte natura difficilioribus, sed in rebus diversissimis de improvviso collatis vel permutatis. In quo genere eximius quidem lepor inest dicendi quique magnam audientium hilaritatem solet excitare, siquidem proverbium acute et concinne injectum perspexerint. Cui cognatum est illud facietiarum genus, quum proverbia cum quadam dissimulatione per allegoriam inter-

ponuntur, quae quum alium quam prae se ferunt sensum indicent, aptissimam poetae irridendi cavillandique materiem praebuerunt.¹⁾ Duplex igitur est ratio, qua poeta in usu ductus est: aut enim rebus pervulgatis et consuetis interpositis suis quoque verbis majorem claritatem et perspicuitatem tribuere studuit: aut insolentius paullo diversissima conjungens et de improvviso injiciens magis in jocando facetiisque colligendis versatus est. Utraque autem ejusmodi fuerit ratio, facilius jam intelligemus, quum ad ipsa utriusque generis proverbia deinceps percensenda accedimus. —

Ac primum proverbia nonnulla afferam, a quotidianis hominum occupationibus profecta quae apte a poeta translata sunt ad agendi rationem illustrandam hominumque mores adumbrandos. Agricultura quoniam res utilissima est, sine qua vita omnino nulla esse potest, et frugum fructuumque perceptio et conservatio non solum ad homines, qui versantur quotidie in rebus rusticis, sed ad omnes pertinet maxime, consentaneum est, permultas res et dictiones tritas in agricolarum vita et commercio frequenter ab hominibus usurpari ad alias res significandas. „Mihi istic nec seritur nec metitur“ legitur ap. Plaut. Epid. II, 2, 80. „Tibi aras, tibi occas, tibi seris, tibi eidem metis,“ Merc. Prol. 73. „Ut sementem feceris, ita etiam metes“ Cic. Or. II, 65. Semper autem in his similibusque locis serendi metendique opera est uni eidemque attributa, quia justum et aequum est, qui sementem fecerit, eum quoque metere. Hinc perspicua fit dictionis *ἀλλότριον ἀμῆς θερος* et singularis vis, et quo sensu et consilio in Equitibus adhibita sit ab Aristophane. Dictum est enim hoc proverbium in eos, qui fructum ex alienis laboribus capiunt (Diog. II, 75. Suid. s. *ἀλλότριον* s. *ἀμώμενοι*.); similia sunt: *ἄλλοι μὲν σπείρουσιν, ἄλλοι δ' ἀμύσσονται* (Diog. II, 62.) et paullo latius dictum *ἄλλοι κάμον, ἄλλοι ὄναντο* (Diog. II, 13.) egregie autem sententiam exhibet Hesiod. 9, 599. *οἱ δ' ἀλλότριον κάματον σφειτέρην ἐς γαστέρ' ἀμῶνται*. Aristophanes autem in Equitt. id potissimum consequi voluit, ut quam laudem atque auctoritatem apud populum Cleo sibi comparaverat expeditione ad Pylum felicissime ad finem perducta, eam summopere infringeret dilueretque. Itaque ut id quod sibi proposuerat assequeretur, tum Cleonem ipsum induxit de

¹⁾ Rem tangit Quinctil. Inst. Ov. VIII, 6, 57. „Praeter haec usus est allegoriae, ut tristia dicamus melioribus verbis aut bonae rei gratia quaedam contrariis significemus, aliud textu: quae et enumeravimus. Haec si quis profecto ignorat, quibus Graeci nominibus appellent, *σαρκασμὸν, ἀστεϊσμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν* dici sciatur.“

victoria sua intolerantissime gloriantem¹⁾ et per alios quoque fabulae actores tam saepe istius rei mentionem intulit, ut neminem audientium non pertaederet: tum vero Atheniensibus studuit persuadere, factum illud eo tempore quo Cleo aggressus est, a Demosthenē ejusque sociis jam paene ad finem fuisse perductum nulloque omnino dignum esse laude vel admiratione. Huc spectant tres potissimum fabulae loci; unus Eq. 1055 sq.

*Κεχροπίδη κακόβουλε, τί τοῦθ' ἤγει μέγα τούργον;
καί κε γυνή φέροι ἄχθος, ἐπεὶ κεν ἀνὴρ ἀναδείη
ἀλλ' οὐκ ἂν μαχέσασαιτο χέσασαιτο γάρ, εἰ μαχέσασαιτο.*

alter initio fabulae, v. 55 sq., ubi Demosthenem ipsum audis facete narrantem:

*καὶ πρόωγν γ' ἐμοῦ μᾶζαν μεμαχότος ἐν Πύλῳ Λακωνικὴν
πανουργότατά πως περιδραμῶν ὑφαρπάσας
αὐτὸς παρέθηκε τὴν ὑπ' ἐμοῦ μεμαγμένην.*

tertius locus est is, de quo jam nonnulla disputavimus:

*καὶ ἀνὴρ ἔδοξεν εἶναι, ἀλλότριον ἀμῶν θέρος,
νῦν δὲ τοὺς στάχους ἐκείνους, οὓς ἐκείθεν ἤγαγεν,
ἐν ξύλῳ δῆσας ἀφάνει κ' ἀποδόσθαι βούλεται.²⁾*

ubi v. *ἀλλότριον* apparet personam Demosthenis significari, cujus laudibus bellicis Cleo arroganter se ornaverat vel cujus messem messuerat: sed etiam subsequentibus versibus poeta imaginem retinuit et facete pertexuit: nam spicae ligno alligatae, quas siccatur et vendere vult, trecenti illi Lacedaemonii sunt a Cleone ex Pylo Athenas abducti ibique tam male habiti (is enim sensus inest in verbis: *ἐν ξύλῳ δῆσας ἀφάνει*) ut alio loco (Nub. 186) cum miseris macieque deformatis hominibus comparentur discipuli Socratis squalidi miserrimaque specie: (*εὐόκασιν τοῖς ἐκ Πύλου ληφθεῖσιν τοῖς Λακωνικοῖς.*³⁾ Eodem proxime accedit proverbium *ἐρήμας τρυγᾶν* in eos dictum, qui nullo cum suo labore et periculo aliquid acquirunt. Nam *ἐρήμαι*

¹⁾ Eq. 355. 702. 742. 845. 1052. 1059. 1166. 1172.

²⁾ Hi versus ap. Suid. s. ἀμώμενοι leguntur perperam ita contracti:

*τοὺς ἀλλοτρίους ἀμῶν στάχους τούτους,
ἐν ξύλῳ δῆσας ἀφάνει ἀποδόσθαι λέγεται.*

³⁾ Hic versus ut multi Aristophanis, in prov. abiit v. Paroem. Gr. I, App. II, 74. παροιμία ἐπὶ τῶν ὠχρῶντων καὶ ἰσχνῶν.

ἀμπελοι sunt vineae a custode desertae (Hesych. *ἐρημία* = *ἀρύλακτα*) ubi impune et commode furibus uvas decerpere licitum est. Similiter *δίχη ἐρήμι* est causa deserta, quum altera pars vadimonium deserens adversario causam sine ullo certamine tradit. (Suid. s. v. *ἐρ. δ.* Zen. III, 84. Apostol. VII, 87.) Apte igitur dictione usus est Philocleo Vesp. 634 οὐκ, ἀλλ' ἐρήμιας φέθ' οὕτω ἡραδίως τρυγήσειν, filii imprudentiam deridens, qui perfacile se et impune iudicibus putaret quod exercerent imperium vanum ac futile illud probaturum.¹⁾ Nec sensu diverso Eccl. 885. puella quaedam proverbium adhibet, ano libidinosae obstrepens et illudens, quae fuco colorem ementita crocotaque exornata a fenestra prospicit et cantiuenculis praetereuntes allicere ad se studet. Negat igitur se passuram, adeo facile anum desertas vineas vindemiare h. e. id quod sibi proposuerit, sine negotio ac molestia impetrare. Sunt versus hi: *ῥου δ' ἐρήμιας οὐ παρούσης ἐνθάδε ἐμοῦ τρυγήσειν καὶ προσάξασθαι τινα ἄδουσ' ἐγὼ δ', ἦν τοῦτο δοῦς, ἀντίσομαι.*

Aliud hujusmodi proverbium est: *αὐτή μὲν ἡ μίρινθος οὐδὲν ἔσπασεν* (*ἔσπασεν* habet Diogen. III, 35.) quod ab illis, qui lineam ex qua hamus pendet, frustra in aquam demiserunt, facillima tralatione in omnes dicebatur, quibus callida consilia et fallaciae ad irritum ceciderant. Bene igitur Eustathius II. 423 p. 760, 45 explicat: *αὐτή ἡ μηχανή οὐδὲν ἔσπασεν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν σχολίοις θηρευόντων.* Nam piscatores quum hamum in aquam demittunt, esca hamo imposita insidias parant piscibus: quare Plautinum illud „lineam mittam“ (Mostell. 5, 1, 22) idem est quod dolo captabo cf. Mart. 10, 30. et hamus sicut *σπάροτος* (= *μηχανή* Schol. Thesm. 928) quodque captandi fallendique significat artificium (Hor. Sat. II, 5, 23.) Jam videamus, qualis sit usus proverbii apud Aristophanem Thesm. 928. Euripides ubi primus quem commentus est dolus socerum e vinculis liberandi custodientis mulieris sagacitate haud processit, prytanis interventu maturata fuga salutem petere coactus est. Sed antequam discessit Mnesilochum consolatus est, se nullo modo illum unquam derelicturum asseverans, nisi ipse innumeris destitueretur dolis (*ἦν μὴ προλίπωσ' αἱ μυρία με μηχαναί.*) Tum aufugit. At mulier quae Euripidem animadvertit discedentem ad Mnesilochum conversa facete hunc deridet dicens: haec quidem linea piscium nil attraxit. Quae verba bene mulieri conveniunt, ejus

¹⁾ Errat in hac re Erasmus Adag. p. 396. quum prava fortasse lectione deceptus vertat: (*ἀλλ' οὐκ ἐρήμιας φέθ' οὕτω ἡραδίως τρυγήσειν*). At ne existimetis vos adeo facile atque impune vindemias facturos.

opera Euripidis consilium quod bene praesenserat (v. 920 sq. 935 *ὡς γὺν δῆτ' ἀνὴρ ὀλίγον μ' ἀφελκετ' αὐτὸν ἰστιόδηαρος*) ad irritum redactum erat. Contra Brunckius, quem secutus est Engerus, hunc versum Mnesilocho tribuendum statuit. Tamen a vulgata, quae mulieri versum tribuit, haud equidem putavi discedendum, duo potissimum mecum reputans argumenta. Quorum unum quidem et gravissimum proverbium ipsum suppetit, suapte indole ac natura ad illos tantummodo aptum et conveniens, qui aliorum fallacias et machinas conturbatas salse derident et perstringunt: alterum vero in ipsius loci ratione positum est. Nam si reputaveris, inter Euripidis verba et prytanis, qui Mnesilochum solum alloquitur, unum tantum versum intercedere, apparet ni fallor Euripidem statim aufugisse, postquam postrema verba remissiore sane ut monuit Engerus sono vocis elocutus est, ita ut Mnesilochum summissa item voce respondentem ne exaudire quidem posset. Plura pro vulg. disputavit Fritzschius ad h. l. — Pari sensu proverbium significatum est Vesp. 175. Philocleon e domo in qua inclusus tenetur a filio servisque, summopere effugere conatur: postquam aliae ejus fraudes atque fallariae detectae sunt, filium monet opportunum esse vendendi asini tempus sibi que optime id negotium committi. Sed Bdelycleo bene suspicatus denuo aliquid doli subesse semet ipsum ait negotium illud curaturum asinumque educi jubet: Xanthiae autem callidum senis ingenium laudanti (*οἶαν πρόφρασιν καθῆκεν, ὡς εἰρωνικῶς, ἵνα θάτιον ἐκπέμψειας*) respondet Bdelycleo: Sed inanem retraxit lineam: ego enim praesensi machinam. *ἀλλ' οὐκ ἔσπασεν ταύτη γ' ἐγὼ γὰρ ἡσθόμην τεχνωμένον.*

In eandem classem referenda sunt proverbia: *ἐν πείθῳ τὴν χειραμείαν μανθάνεις* in eos usurpatum, qui in ediscenda quadam arte vel opificio temere difficilimum quodque aggrediuntur, elementorum quae fundamenti loco subsequentibus inserviunt, parum habita ratione. Cf. Zenob. III, 65. Suidam s. v. Dicaearchus quidem in expediendo proverbii nodo plane diversam ingressus est viam, quippe proverbium in eos dictum contendens, qui diligenti exercitatione in una alterave operis parte collocata ad totam artem habiles se conformarent. Quae explicatio etsi per se haud inepta nec prorsus rejicienda videtur, tamen a vulgari usu aliena fuit nulloque veterum exemplo confirmatur. Priori autem sensu Aristophanem proverbium usurpasse docet Schol. Plat. p. 322 Bekk. eodemque sensu saepius adhibitum est a Platone Gorg. 514 E. Lach. 187. B. *Ἀτικὸς εἰς λιμένα* (Diogen. I, 66. et *εἰς τὸν λιμένα* Zenob. II, 10. Diogen. IV, 79.) quod proverbium originem duxit a nautis Atticis, remissis illis inter navigandum ac parum strenuis, sed qui navigatione jam

peracta navique in portum ex alto invehente egregiam spectantibus officii speciem ostentabant, facete igitur ad omnes transfertur, qui in summum periculi discrimen adducti cunctantur et pertimescunt, remoto periculo fortem animum ac ferocem exhibent. Quo usum esse Aristophanem in Babyloniiis testantur Hesychius et Photius v. Bergk. fr. Bab. XII. Dindf. fr. 61. Huc quoque spectat proverbium Ἐμαντιῶ βαλανεύσω a balneatorum consuetudine et usu profectum, quod quum Zenob. III, 58 (cf. Suidas.) explicet: παροιμία, οἰονεὶ ἔμαντιῶ διακονήσω. Λέγεται δὲ, ὅταν ὁ βαλανεύς κωιδρεύηται, καὶ ἔμαντιῶ τις λαμβάνῃ τὴν ἀρτίαναια καὶ διακονῇ. apte Hierocles Pac. 1102 eo utitur: ἀλλ' εἰ ταῦτα δοκεῖ, κἀγὼ ἔμαντιῶ βαλανεύσω. nam quum sentit, nihil ex extis a Trygaeo sibi offerri, semet ipsum ait provisurum sibi quantaque sacri pars ad se pertineat sacerdotem, arrepturum. De industria autem poeta eam ipsam dictionem Hierocli tribuisse videtur, perquam importune se pro balneatore gerenti. Nam male audiebant balneatores apud Athenienses propter πολυπραγμοσύνην vel nimium studium ac voluntatem alienis se immiscendi negotiis (Diogen III, 64 Hesych. βαλανεύς = πολυπράγμων. περιεργός Suid. s. v.) qua de causa in Equit. v. 1403. tanquam vilissima plebs cum scortis congregantur et Ran. 720 Cligenes parvus, unus e divitibus, qui Cimoleae terrae ad balnea aptissimae mercaturam agebat, contumeliose balneator vocatur, sive obtrectandi causa, quemadmodum Cleo, qui coria venditabat, saepe coriarius vocatus est, sive propter ingenium hominis inquietum rerumque novarum studiosissimum.

Sed ne in rebus minutis diutius videar morari, satis erit unum ejusdem generis proverbium addidisse, quo poetae consilium quale fuerit egregie illustratur: ἀφ' Ἑστίας ἀρχόμενος. Mos erat apud Graecos, ut in publicis sacris et libamentis Vestae primae justam et debitam partem administrarent et in Deorum invocationibus omnium Vesta prima ultimaque appellaretur. (cf. Plato Cratyl. 264. G. Preller. Mythol. Gr. I, 271.) Isque ritus in proverbium venit, quo significaretur id, quod in unaquaque re primum esset videndum aut agendum (Schol. ad Ar. Vesp. 846. Schol. Plat. 326 Bkk. Casaubon. ad Strab. I, p. 8.) Apte igitur et convenienter a Philocleone iudice Vesp. 846 ad res judicarias translatus est. Qui ubi sensit, ad lites rite instituendas cancellos nondum esse paratos, cito domum ingreditur, et illinc suile vimineum (χοιροκομῆϊον) affert, quod sit cancellorum instar. Et quod juxta focus erat stabulum, ubi porci inclusi erant, suile illud vocat χοιροκομῆϊον Ἑστίας. Filio autem exprobranti: itane sacrilega ablatum manu illud affers? respondet senex:

Nulla modo, immo ut a Vesta initio facto conteram aliquem. οὐκ ἀλλ' ἵνα ἀφ' Ἑστίας ἀρχόμενος ἐπιτρέψω τινά. Jam supra autem Philocleo dixerat, primam rerum sacrarum sibi iudici apparere cancellos: v. 831. ἀνευ δροφάκτων τῆν δίκην μέλλεις καλεῖν, ὃ πρῶτον ἡμῖν τῶν ἱερῶν ἐφαίνετο. Qua re manifesto ostendere voluit, quemadmodum in sacris administrandis intersit sacrificantium, ut ritus sollemnes rite et instituantur et peragantur, ita suamet ipsius et omnium, qui in iudiciis versentur, magnopere referre, ut quae res pertineant ad litem recte et ordine instruendam, accurate omnes instituantur neve quidquam praetermittatur, in quo jus et auctoritas iudiciorum nitantur. Quoniam vero in sacrificiis princeps est cura, ut Vestae primus honor detur, ita in iudiciis videndum est, ut antequam causa ipsa adducatur, cancelli struantur omniaque iudiciorum instrumenta apparentur. Quare verba: ἀφ' Ἑστίας ἀρχόμενος quae quidem primo ad aspectu obiter videntur dicta et fortuita nominis mentione adducta, re vera hoc indicare volunt: Recte et ordine iudicium exercebo. Quod autem pro δικάσω dixit ἐπιτρέψω, id bene acerbam iudicis indolem detegit in qualibet causa promptissimi ad condemnandum. ¹⁾ —

His proverbiiis perquam aptis quae lucem rebus praebeant atque perspicuitatem utpote e multorum hominum consuetudine sermoneque desumpta, alia quaedam subjungimus ab insigni singulorum ingenio indoleque profecta, quibus usus est poeta exemplis, ut hominum quid sit consilii aut facti aperitius indicaret. Hujusmodi est proverbium: Τὰνὶ Χαριξένης vel si mavis: Οἶα τὰνὶ Χαριξένης, quo utebantur, ut insulsa ac stolidi significarent. Namque Charinena, de qua multa et diversissima a lexicographis referuntur (v. Etym. M.

¹⁾ Aptus hic est locus, quo dictiones ἀπὸ γραμμῆς et ἀπὸ βαλβίδος commemorantur, quae per translationem a cursorum carceribus petita et linea, quam etiam ἄφρασιν vocabant, idem significant quod ἀπ' ἀρχῆς. (cf. Zen. II, 7. Diog. II, 83 Suid. s. ἀπὸ γραμμῆς.) Sic Philocleo Vesp. 548 statim a carceribus ostensus est imperium suum nullo regno esse inferius (καὶ μὴν εὐθύς γ' ἀπὸ βαλβίδων περὶ τῆς ἀρχῆς ἀποδείξω) et Eq. 1159. Agoracritus a Demo flagitat, ut sese una cum Cleone tanquam cursores e carceribus dimittat certatim beneficia in illum collaturos (ἄφρασ ἀπὸ βαλβίδων ἐμὲ καὶ τουτονί, ἵνα σὲ ποιῶμεν ἐξ ἴσου.) Pariter γραμμῆ metaphorice usurpatur a Dicaeopoli Ach. 483. γραμμῆ δ' αὐτῆ. Omnino autem frequens est Aristophanes in rebus et dictionibus ex cursus certamine ad alias res translatis Eq. 277. 230. Nub. 430. Ran. 91. Lys. 1000.

367, 21. Hesych. ἐπὶ Χαρ. Suid. Χαριξένη) pariter atque Macco (Eq. 62. 395. Schol.) Praxilla (Zen. IV, 21.) Coroebus, Melittides (Ran. 989 ubi v. Fritzschi) propter eximiam stultitiam infamis erat, id quod satis confirmant crebrae et consentientes comicorum mentiones, Theopompi, Cratini (Meinek. Com. Gr. II, p. 98) Aristophanis. Eccl. 943 οἰμῶζον ἄρα νῆ Δία σποδήσεις· οὐ γὰρ τὰπὶ Χαριξένης τὰδ' ἐστίν· κατὰ τὸν νόμον ταῦτα ποιεῖν ἔστι δίκαιον, εἰ δημοκρατούμεθα. Proverbium hoc loco usurpat mulier, quo apertius indicet, stolidum et iniquum morem qui olim viguerit in re venerea, diu illum jam exoletum et novam legem latam esse vetulis pergratam. Similiter miseram atque inopem conditionem senum a promptis disertisque accusatoribus lacessorum quo evidentius ostenderet, Tithonum produxit infelicissimam perpassum senectutem (v. Zen. VI, 68.) Ach. 688 ἄνδρα Τιθωνὸν σπαράττον. in eandem rationem dictum est Plut. 210. βλέποντι ἀποδείξω σ' ὀξύτερον τοῦ Λυγκέως. nam Lynceus oculis optime videbat (Paroem. I, App. III. 71.) et in ejusdem fabulae v. 287 νῆ τοὺς θεοὺς, Μίδας μὲν οὖν, ἦν ὡτ' ὄνον λάβητε· quod Midas rex Phrygiae erat ditissimus (Diogen. VI, 73). denique si Eccl. 1028 mulier quaedam adolescentulo sciscitanti: et haec mihi faciendi est necessitas? „Et Diomedea quidem“ respondet (καὶ ταῦτ' ἀνάγκη μ' οὐσί; Διομήδειά γε) quia Diomedes Thrax (notissima est fabula) hospites ut filiabus deformibus concumberent cogebat: quis est quin quam fieri potuerit et brevissime et significantissime responsum illud esse fateatur?

Praeterea Aristophanes haud raro quoque mores et ingenia hominum proverbii a bestiarum natura petitis declaravit. Sic proverbio Λύκος χανῶν Lacedaemoniorum indoles perfida atque avida egregie a senibus denotatur Lys. 629. οἷσι πιστὸν οὐδὲν, εἰ μὴ περ λύκῳ κερηνότι. quod quum Schol. explicet: ἐπὶ τῶν μάτην χειρόνων ἢ ἐπὶ τῶν ἀλλότρια ἀρπαζόντων posterior quam proposuit explicatio huc adhibenda est. Quoniam vero prior Scholiastae explicatio sola affertur a paroemiographis (Diog. VI, 20) a Suida s. λύκος χανῶν s. λύκος ἔχανεν, ab Hesychio, verisimile fit, priorem illam in hominem qui praedae inhiavit et spe concepta frustratur, majore in usu habitam esse ac penitus obtinuisse, nisi forte quod nonnunquam factum est (Luc. Gall. § 11. Suid. s. λύκος χανῶν) addita v. μάτην, κατὰ κενοῦ vel simili quodam verbo proverbii qualis sit sententia dilatata magisque ad intellectum accommodata est. Quod autem Suidas s. v. et Photius p. 235. afferunt, proverbium etiam in alteram partem de rebus irritis ab Aristophane acceptam esse in Thesmoph. secundis, ea res nihil omnino habet offensionis. Quoniam enim

utraque res proverbio recte significatur, nonne licuit poetae, quae aptior loco erat unieuique, deligere, altera omitta?

Similiter usus est Aristophanes proverbio *αἰετός* (hanc formam semper retinuit) ἐν *νεφέλῃσι*. quae est pars oraculi celeberrimi a Bacide vate ficti quod totum affert Schol. ad Eq. 1003.

*εὐδαιμον πολίεθρον Ἀθηναίης ἀγελαιῆς,
πολλὰ ἰδὼν καὶ πολλὰ παθὼν καὶ πολλὰ μογῆσαν
αἰετός ἐν νεφέλῃσι γενήσεται ἥματα πάντα.*

quod vaticinium ab regina avium Iovisque ministra desumptum quum portenderet, aeternum fore et infinitum Atheniensium imperium, etsi in rerum vicissitudinibus nonnunquam vacillasset, valde arrisit Atheniensibus ipsorum laudes videlicet avidissime sectantibus (Ach. 637.) quod ipse testatur populus personatus Eq. 1013.

*καὶ τὸν περὶ ἐμοῦ κείνον ᾧπερ ἤδομαι,
ὡς ἐν νεφέλαισιν αἰετός γενήσομαι.*

Nec diversa notione usurpat Av. 978 vates quidam Pisthetaero summum imperium vaticinans. Postea vero quam Atheniensium opes fractae essent et prorsus cecidissent, vaticinium illud in omnium quidem ore permansit, sed notione immutata ἐπὶ τῶν *δυσσελεύων* adhibebant, quod aquila inter nubes volans capi nequit. Ita Paroem. Zen. II, 5. Suidas s. *αἰετός*; confirmat Plut. Dem. 20. *Τῆς ἐπὶ Θερωμόδοιτος μάχης ἀπάνευθε γενομένην αἰετός ἐν νεφέλῃσι καὶ ἤξει θηήσασθαι.* cf. Bergk. Daetal. fr. 31. p. 156.

Transimus ad proverbia quibus rerum natura qualis sit uniuscujusque propria apertius indicatur. Res magni pretii designantur proverbio: *Βάττου σίλφιον* quod lasipertium a Batto Cyrenae conditore ita cognominatum propter multiplicem usum magno erat pretio apud Athenienses. Quare Plut. 925 sycophanta asseverat, se pro nullo p aemio etiam Batti silphio proposito a vitae consuetudine unquam discessurum: *Οὐδ' ἂν εἰ δοίης γέ μοι τὸν πλοῦτιον αὐτὸν καὶ τὸ Βάττου σίλφιον.* Cui affine est *γάλα ὀρνίθων* proverbium fictum ad summas delicias significandas, quod usurpat Vesp. 508 Philocleo se orbis terrarum divitias accipere nolle affirmans pro litium caritate: *ἐγὼ γὰρ οὐδ' ἂν ὀρνίθων γάλα ἀντὶ βίου λάβοιμ' ἂν οὐ με νῦν ἀποστρεφείς.* et Av. 734 aves ipsae praeter alia praeclara bona etiam lac gallinarum hominibus pollicentur: *δώσομεν ὑμῖν, πλουθνηγίαν, εὐδαιμονίαν, βίον, εἰρήνην, νεότητα, γέλωτα, χοροὺς, θαλάσς, γάλα τ' ὀρνίθων.* Omnium autem facetissime ib. 1673 Pisthetaerus Nubicuculiae conditor ac dominus Herculi

guloso (γαστριμάργω) lac gallinarum appositurum se promittit: ἀλλ' ἦν μεθ' ἡμῶν ἦς, καταστήσω σ' ἐγὼ τύραννον, ὀρνίθων παρέξω σοι γάλα. Idem poeta fortasse etiam in Vesp. 724 respexit. Pollicetur enim Bdelycleo, patri quidquid a se petiturus fuerit sese praestiturum (καὶ γῦν ἀτεχνῶς ἐθέλω παρέχειν ὅτι βούλει σοι) potes igitur exspectare, ut etiam γάλα ὀρνίθων vel simile quid adjiciatur summas delicias significans, sed praeter exspectationem ludit poeta addens: πλὴν κωλακρότου γάλα πίνειν. Similia sunt: γλαῦκες Λαυριωτικαί prov. a nummis argenteis impressa ulula signatis petitum, quod eleganter avibus tribuitur Av. 1106. γλαῦκες ὑμᾶς οὐ ποτ' ἐπιλείψουσι Λαυριωτικαί. et dictiones ἀγαθῶν σωρός Plut. 804. (ἀγαθῶν ἀγαθίδες comice dictum v. Meinek. IV, p. 682. alia hujus modi ἐπὶ πολλῆς εὐδαιμονίας attulerunt editores Paroem. Zen. I, 10.) et ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς ab Aristophane Vesp. 709 mutatum in ἐν πᾶσι λαγφοῖς quod lepores summo apud Athenienses erant pretio, sicut Acharn. 1026. ἐν πᾶσι βολίτοις. cf. Kock. Eq. 1192. 658.

Res nullius sive minimi pretii indicant proverbialia: ἄξιος τριχός (Zen. II, 4) Ran. 614 asseverat Xanthias: εἰ πόποτ' ἦλθον δεῦρ', ἐθέλω τεθνηκέναι, ἢ κλεψα τῶν σῶν ἄξιον τι καὶ τριχός. Cognatum est οὐδ' ἀκαρές Plut. 244. v. Schol. οὐδὲ γοῦ (Zenob. IV, 54. ἐπὶ τοῦ μικροῦ καὶ τυχόντος) a γοῦζω qua voce proprie porcorum grunnitum significabant: alii quidem de sordibus in unguibus male recisis accipiunt (ζύπος ὀνύχων) Plut. 17. ἀποκρινομένη τὸ παράπαν οὐδὲ γοῦ. cf. Ran. 913. Huc spectant quoque vocabula: ψακᾶς quod idem est atque quod ψεκᾶς Diogen. VIII, 71. ψεκᾶς: ἢ δρόσος. eaque voce utitur Trygaeus Pac. 121. ἐνδον δ' ἀργυρίου μηδὲ ψακᾶς ἢ πάμπαν. similiter Plautus Pseud. I, 4, 4. Quoi neque parastast gutta certi consilii neque adeo argenti. et ἄχνη quod cognatum cum χνόη, χνοῦς (Nub. 978) α praeposito pro euphónico accepto, saepe cum aliis vocabulis conjungitur ad minimam cujuslibet rei particulam significandam. Ita est ἄχνη ὑπνου paucillum somni, qua dictione utitur servus Vesp. 92. ἦν δ' οὐν καταμύση κἄν ἄχνην (idem est quod paucis versibus interjectis legitur: ὑπνου οὐδὲ πασπάλην.) similia sunt ἄχνη ἀλός (ἀφρός) ἄχνη πυρός (καπνός) v. Paroem. App. I, 44. E plantis ad vilissimum quodque significandum in proverbii consuetudinem venit σκάνδιξ Diogen. VIII, 20. λάχανον ἄργιον. Addit: διὸ καὶ σκανδοπώλης ὁ Εὐριπίδης. At non Euripidem, sed matrem ejus silvestria olera (σκάνδικας) venditasse perhibent Schol. Aristoph., Suidas, Photius, alii, id quod etiam patet ex Ach. 478. σκάνδικά μοι δός, μητρόθεν δεδεγμένος. Tamen Diogeniani sententia aliqua ex parte potest

sustineri. Collatis enim Ran. 845. 840. 947. Eq. 19. apparet Euripidi id potissimum ab Aristophane probro habitum esse, quod quemadmodum mater ex rebus minutissimis quaestum acquireret, ita rebus vilissimis nulliusque ponderis tragoedias finxerit (Ran. 941. τὸ βᾶρος ἀφείλον ἐπυλλοῖς καὶ τευτλοῖσι λευκοῖς) v. Leutsch. acute hac de re disputantem Paroem. I, p. 308. Rem nullius pretii etiam declarabant proverbio: Conni calculus (Κόννον ψῆφος v. imprimis Suidam s. v. ibique Küsteri Bernhardique adnotationes.) De persona quidem Conni, quocum falso nunquam Connas tibicen (Eq. 534) confunditur, parum liquet; alii enim dicunt, citharoedum suavem fuisse, alii hominem quendam vilem summaque rerum inopia laborantem. (Schol. Vesp. 675.) Utitur ea dictione Vesp. I. c. Bdelycleo patrem nihili haberi ac derideri docens a demagogis pessime rempublicam Atheniensium administrantibus: σὲ μὲν ἡγοῦνται Κόννον ψῆφον: denique ad modum proverbii γάλα ὄρνιθων fictum est, sed de rebus vanis nulliusque momenti ὄνον πόκαι (cf. Zen. V, 38. Suid. s. v.) quod usurpat Charon Ran. 186. τίς εἰς τὸ Ἀθήνης πεδίον ἦ ᾽ ὄνον πόκας, κ. τ. λ.

Ad haec proverbialia universe dicta alia apponuntur, ita comparata, ut res pro sua specie ad totius generis pretiosissimum quodque significandum adhibeantur. Sic aurum Colophonium recte explicatur eximium aurum (Zen. VI, 47. χρυσὸς ὁ Κολοφώνιος, παρόσον οἱ Κολοφώνιοι τὸν κάλλιστον χρυσὸν ἐργάζεσθαι νομίζονται. quo usus est Aristophanes in Cocalo fr. 131 Df. Bgk. 8. acetum Sphettium, quod fuisse videtur acerrimum, Plut. 720. εἴτ' ὄξει διέμενος Σφηττίῳ etsi ab interpretibus perinde atque ἐμπὶς Τριχορυσία Lys. 1032 Τορρόνες Τιθράσια Ran. 477 cf. Bernhardii Histor. Gr. Litt. I, p. 378. etiam ad Sphettiorum acerrimum ingenium refertur. Schol. Plut. I. I. δριμυτάτῳ ἢ ἀπὸ τοῦ δήμου, πικροὶ γὰρ οἱ Σφηττίοι καὶ σκυοφάνται. Paroem. I App. IV, 29. λάβρακες Μιλήσιοι dicebant Athenienses, quum multi et egregii lupi in foro venibant (App. III, 57.) Eq. 361 quo loco luporum et Milesiorum simul fit mentio: ἀλλ' οὐ λάβρακας καταφρόν Μιλήσιους κλονήσεις. Ταρτησία γαλῆ Diogen. III, 71. ὡς μέγαν ἐκεῖ γενομένων. festive autem Ran. 478 Tartesiam felem immutavit in Tartesiam murænam h. e. magnam. Αἰτναῖος κἀνθάρος Diogen. I, 59. quod magni erant canthari ad montem Aetnam, nisi malis comparatione instituta: magnus tanquam mons Aetna. v. Schol. ad Pac. 73: εἰσῆγαγ' Αἰτναῖον μέγιστον κἀνθάρον.

Usui haud dispari fuerunt poetae quae jam sequuntur proverbialia a populorum historiis et institutis profecta. Αἰμὸς Μήλιος proverbium ductum a Melo Aegei maris insula, quam paullo antequam Aristophanes Avium fabulam docuit,

Athenienses Nicia duce obsederant fameque ad deditionem coegerant (Thuc. V, 84. Zenob. IV, 94.) quod Pisthetaerus adhibet Av. 187. *Τοὺς δ' αὖ θεοὺς ἀπολείπει λιμῶ Μηλίων* avibus suadens ut urbe nova inter coelum et terram aedificata Deos a nidore sacrificiorum oblatorum secluderent fameque vehementissima suffocarent; scutica Coreyraea (*Κερκυραία μάστιξ* Zen. IV, 49.) horribilis illa e binis facta loris eburneisque capulis, omnino de magnis scuticis usurpabant (Diogén. V, 49 *ἐπὶ τῶν μεγάλων μαστίγων*.) Facete igitur Av. 1469 Pisthetaerus magnam et duplicem scuticam vibrans manu, qua sycophantem et ipse alis ut instruat peitentem castigaturus est, sese alas illi Corcyreas affixurum pollicetur. *καὶ μὴν ἔστι μοι νῆ τὸν Δία κάλλιπτα Κερκυραία τοιαυτὴ πτερά κ. τ. λ.* Proverbium *Σκυθῶν ἐρημία* proprie de regione vasta et parum culta dicebant, (sic Curt. VII, 8. Scytharum solitudines) latius de omnibus, qui in periculis ab amicorum subsidio prorsus se destitutos sentiebant: et haec est sententia Ach. v. 704 *τῆ γὰρ εἰς ἄνδρα κυφόν, ἠλέκρον Θουκυδίδη, ἐξολέσθαι συμπλακέντα τῆ Σκυθῶν ἐρημίας*; Idem tecte significat Av. v. 1484 quo de loco infra plura. Aliud proverbium *Λήμιον κακόν* atrox illud scelus tangens a mulieribus perpetratum (Herod. VI, 138) quo pessimum quodque facinus denotabant (Zen. IV, 91.) ab Aristophane Lys. 299 respectum esse Berglerus iudicavit: „Tria sunt ad quae respexit. Primo ad fornaces ignis et officinam Vulcani in Lemno — deinde ad proverb. *Λήμνια κακά* — tertio alludit ad vocem *λήμη* ut patet cum dicit (v. 301!) *οὐδὲ γὰρ ποθ' ὦδ' ὀδᾶξ ἔβροκε τὰς λήμας ἐμοῦ.*“ Contra quae recte Engerus: „Hanc annotationem dignam sane quae legatur, probare non debet Dindorfius, nam de proverbio hoc loco non cogitandum. Tenendum enim in interpretatione, non licere poetae ad plures uno vocabulo res alludere: quo omnis sententiae vis tollitur.“ Rejecta igitur omni farragine a Schol. v. 298. 299. collata quam Berglerus nimis studiose arripuit, huc tantummodo adhibenda sunt quae prima exstant ap. Schol. v. 299. *ἀντὶ τοῦ πάνυ γενηαῖον.*

Satis mihi videor ostendisse, proverbia qualia essent apta et idonea ad hominum rerumque propriam naturam declarandam ideoque scite a poeta usurpata: deinceps ut erat propositum de illis dicatur, quae ridendi faceteque dicendi gratia iniecisse iudicandus est. Quo in consilio etiamsi Aristophanes plurimum effecit ingeniosa rerum elegantique tractatione, non minimum tamen ipsis proverbiorum quae delegit facetiis auctus et adjutus est. Ac duplicem rationem uti res ferebat in usu secutus est: aut enim formam proverbiorum respiciens jocosis orationem comparationibus illustravit et condivit, aut magis ad sententiam conversus tectum quendam et opertum

sermonem admisit, urbanis hominibus in colloquio pergratum atque usitatum, quo videlicet quid sentiant facete indicent sermonique venustatis fucum tribuant.

Ac primum ad proverbia accedimus insolentius paullo ita interposita, ut faceta inde comparatio subnascatur: quorum alia cum verbis proxime quae antecedunt aetiole quodam nodo continentur, alia ex improvise interposita sunt. Ex illo genere est proverbium ἀπ' ὄνου καταπεσόν, quod a paroemiographis (Zenob. II, 57. ἐπὶ τῶν μεζύονων καὶ ἀδυνάτων) ad illa refertur, quibus majus quoddam opus institutum indicatur quam effici potuerit. Vehementer autem Graecos ingenium exercuisse in rebus quae nullo modo effici possunt sollerter excogitandis, non est quod multis dicam: vide sis collectionem ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων ex argumenti congruentia factam ap. Paroem. Gr. I, p. 343 sq. In eandem igitur classem etiam proverbium ἀπ' ὄνου καταπεσόν conjicitur: et recte quidem, si reputaveris, vulgo segniter ac tute asinos incedere nec facile quempiam nisi prorsus aut inhabilem aut imprudentem ab asino decidere. Quapropter facete de hominibus dicitur admodum imperitis adeoque ingenio obtuso, ut in quavis re facillima et expedita offendant corruantque. Qui autem alteram explicationem a Platone (Legg. III, 701 C.) ductam quam habet liber Coislinianus sequuntur, de asino frenorum impatiente duriorique ore cogitantes, ideoque ad homines fatuos transferunt quique immodice sibi indulgeant in loquendo nec tanquam frenis oratione temperata, illos a principali proverbii significatione plane aberrasse arbitror. Atque alteram notionem ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων respexit Aristophanes Nub. 1273. quo loco Strepsiades Amyniam foenatorem deridet, pecunias filio datas mutuo a patre exigentem. Dixerat autem foenator, quo sese quodammodo excusaret nec nisi invitum et necessitate coactum exigere ostenderet, nuper se in equestri certamine (spe) decidisse ac deteriori esse conditione. (v. 1272. Ἰπποῦς ἐλάων ἐξέπεσον νῆ τοὺς θεούς.) Ita ansa oblata ad lusum verborum, quod v. ἐξέπεσον potest in duas sententias accipi, Strepsiades data opera non in eam partem, quam voluerat ille, accipit, respondens: Τί δήτι ληθεῖς ὡςπερ ἀπ' ὄνου καταπεσόν; Comparat igitur jocose Amyniam cum homine admodum incondito adeoque imperito, ut ne asini quidem dorso firmiter possit insidere. Quem autem jocum interpretes (Berglerus, Küsterus, Brunckius) in ambiguitate verborum ἀπ' ὄνου et ἀπὸ νοῦ invenire sibi videntur, eum recte Hermannus rejecit, tum quod a proverbio aliena est ea ambiguitas, tum vero quod etiam absque isto lusu literarum eadem hujus proverbii sententia est.

Similiter ad ea quae modo dicta sunt spectat proverbium: ὄνος ἄγων μυστήρια asinus mysteria celebrans, ut Fritzschius recte interpretatus est. Nam Ran. 159. Xanthias, ubi Herculem audit domino ad inferos iter describentem ab eoque etiam mystarum summis orgia deliciis celebrantium mentio facta est, haud immemor ille ad sese servum festos illos nihil attinere, festive se cum asino mysteria celebrante comparat, quippe pari ipse molestia conflictans atque asini, qui in mysteriis res celebraturis necessarias Eleusinem ex urbe ferentes onere majore premebantur: Ran. 158. 159. ΑΙΟ. οὗτοι δὲ δὴ τίνες εἰσίν; ΗΡΑ. οἱ μεμνημένοι. ΞΑΝ. νῆ τὸν Αἰ εἰγὼ γοῶν ὄνος ἄγων μυστήρια. Recte igitur Scholiasta explicat: ὡς ἂν οὖν ὁμοιοτάτα πάσχων τῷ πιέζεσθαι τῷ ἐπικειμένῳ ἄχθει τὴν παροιμίαν μίγνυσιν Ἀριστοφάνη. Haud secus proverbium χειμῶν ὄρνιθας (v. Paroem. I. Append. V, 25. Suidam s. v.) injectum est Ach. 876. quo utitur Dicaeopolis Boeotum quendam alloquens qui avium multitudinem fert ad forum suum venditurus: ὥσπερ εἰ χειμῶν ἄρα ὄρνιθας εἰς τὴν ἀγορὰν ἐλήλυθας. Comparat igitur Boeotum cum tempestate aves vehementi flatu abigente.

Transimus ad proverbia ex improvise ridiculae comparationis gratia injecta. Huc referendum est proverbium χάραξ τὴν ἄμπελον. quod recte explicat Bernhardus ad Suidam: „Ἡ χάραξ τὴν ἄμπελον. ἐπὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα — Etenim τὰ ὑπὸ χεῖρα cum dicantur, quae sub manu et ex improvise nascantur; apparet id proverbium ad res subitarias et praeter expectationem provenientes referri“. Hoc proverbio utitur Aristophanes Vesp. 1291, ut homines derideat, qui temere animum induxerint cum Cleone se in gratiam rediisse. v: 1290. 1291. ταῦτα κατιδὼν ὑπὸ τι μικρὸν ἐπιθήμισα εἶτα νῦν ἐξηπάτησεν ἢ χάραξ τὴν ἄμπελον. Narrat igitur post accusationem et iudicium a Cleone sibi conflatum, haud ita valde Cleonis minis et maledictis motum, sed quod ipsius a spectatoribus adeo ratio habita sit nulla, et ab omnibus prorsus destitutum se animadverterit, aliquantum se acquiescisse nec quemadmodum instituerit denuo vehementissime invectum esse in Cleonem. Qui autem inde se cum Cleone reconciliatum collegerint, perinde illos opinione esse deceptos atque agricolas, quum repente pali juxta vites solo infixi revirescant frondesque emittant, ita ut vitibus non ut sperabatur, sint adjumento, sed potius maximo vel damno et impedimento.“ Comparatio autem quae inde subnascitur faceta minime illa ad Cleonem solum referenda est, ut Berglerus statuit, sed potius ad omnes Athenienses illa re deceptos vel si mavis et ad illos et ad Cleonem, nam facile crediderim, Cleonem quum post litem illatam animadverteret Aristo-

phanem paullisper acquiescentem, temere sibi persuasisse, clade recens accepta id effectum magnumque metum comico incussum esse.

Huc quoque spectat proverbium: *προκτιός λούτρον περιγίνεται* (Append. IV, 61.) ab iis petium, qui alvi profluvio laborant et operam perdunt in purgando, ita ut podex lotionem vincat (v. Schol. ad Vesp. 622 Df.) qui quod in ista victoria ipse maximum facit detrimentum, scilicet magis immunditiis magisque inquinatus et obiectus: proverbium recte et ridicula comparatione in omnes dici poterat, qui ipsorum damno in re inutili vincerent. (Schol. ἐπὶ τῶν ἐπὶ κακῶ ἑαυτῶν νικῶντων.) Quare quae Vesp. 604 Bdelycleo patri de imperio suo praedicanti vaticinatur: *πάντως γὰρ τοι πάσει κίνασανήσει προκτιός λούτρον περιγνόμενος τῆς ἀρχῆς τῆς περισέμου* in hanc sententiam accipienda sunt: Profecto nihil verbosa tua disputatione consequeris nisi idem quod *προκτιός* lotionem qui vicerit: tamque inepta et frivola est ista tua contentio imperii sui amplitudinem praedicandi et extollendi quam hominum conatus supervacanei et incassi *προκτιόν* identidem inquinatum ut sordes eluantur omnes purgare. Huic simillima est ratio proverbii: *Ἡρακλῆς ξενίζεται*. (v. Apostol. VIII, 63. Suidam s. v.) In morantes usurpati, quod qui cum Hercule edacissimo (v. Leutschium ad Apostol. VIII, 63.) una coenabant, multum temporis illis erat opperendum, donec heros cibis esset satiat. Idem sibi quoque evenire queritur Cinesias illusus ab uxore, quae de industria tempus terendo eorum quae praestituram ei se promisit, re vera nihil praestat. Quare ille vehementer stomachans exclamat in Lys. v. 928: *ἀλλ' ἢ τὸ πέος τὸδ' Ἡρακλῆς ξενίζεται*. Plura de hoc loco dissererem, si quam est facetus, tam esset verecundus. Apparet autem his in proverbii Aristophanem etsi sententiam haud omisit, ad formam tamen maxime spectasse facetiae comparationi accommodatam.

Neque desunt exempla, ubi Aristophanes proverbiorum sententia non magnopere respecta totus in ridicula comparatione versatus est. Huiusmodi est proverbium *Ἄιδος κυνῆ* (Zenob. I, 41.) galea illa tenebricosa ideoque Orco attributa (Hesiod. scut. Herc. 226. *Ἄιδος κυνέη ζόρον αἶνον ἔχουσα* cf. Preller. Mythol. Gr. I, p. 494.) quam qui induerat, videri non poterat: quare II. V, 845 Minerva galeam Orci imponit sibi, ne se videre possit Mars. Dicebatur igitur de rebus occultis: apud Aristophanem autem in Ach. v. 390. chorus senum Hieronymi poetae caesariem quam nimiam is alebat, hirsutam Orci galeam vocat, Dicaeopolidi tergiversanti ab illo petendam qua se occultet: *λαβὲ δ' ἐμοῦ γ' ἔνεκα παρ'*

Ἰερωνύμου σκοτοδασυπυκνότητά τιν' Ἰλίδος κωνίην. Recte igitur Suidas: ἐπὶ τῶν ἀφρωνῶν εἴρηται ἡ παροιμία νῦν δὲ ἐπὶ τῶν ἄγαν κομιόντων. cf. Schol. ad Ach. 395. 397 Df. Similiter fabulam illam celeberrimam de inimicitia, quam cantharus cum aquila exercet, unde proverbium αἰτὸν κύνθαρος μαιεύεται (Zenob. I, 20.) de illis dictum, qui potentiores, a quibus priores acceperunt iniurias, ulciscuntur, in formam argutae comparationis redactam habes Lys. 695. ὡς εἰ καὶ μόνον κακῶς ἐρεῖς, ὑπερχολῶ γάρ, αἰτὸν τίκοντα κύνθαρός σε μαιεύομαι. v. Bergl. ad h. l. Prorsus a sententia discessit in proverbio: κῶνα δέρειν δεδαρυμένην. quod ex Pherecratis comici ingenio emanavit, si quis confectam rem et absolutam stulte denuo repeteret dici solitum. Diogen. V, 85. ἐπὶ τῶν μάτην τι ποιούντων. eadem fere reperiuntur apud Suid. s. v. et apud Schol. ad Lys. 158. quo loco faceta mulier, a qua tota fabula accepit nomen, quum ceteras mulieres videt sollicitas, ne prorsus a viris destituantur, erigit illas et confirmat, licere sibi dicens virorum consuetudine privatis veretro uti Milesio (ὀλίβω Μιλησίω cf. Lys. 109.) iterumque excoriatum canem excoriare. Qua in re quid sibi velit faceta mulier, perfacile est intelligere. Nempe quum v. κῶνα significantur pudenda, (v. Hesych. v. κῶνα. Meinek. Com. Gr. IV, 642. Florens ad Lys. 158.) apparet totum jocum in obscena comparatione verti. Similia praetermittere satius habeo, ne studiosius joca salsa quidem at parum modesta videar persecutus esse.

Restat ut ex illis nonnulla afferantur, quae aperte eo consilio versibus interposita sunt, ut obscurius paullo loquendo orationem argutiorem efficeret et facetiorem. Huiusmodi est proverbium οὐδ' ἐν σελίνοις quod dici solebat in eos, qui a fine operis vel negotii suscepti longissime remoti erant: ductum teste Scholiasta ad Vesp. 480 et Paroemiographis ab iis, qui hortos ingrediuntur, extremas enim hortorum partes (τοὺς περικίτους) apio conserere solebant. Proverbium igitur significare vult: nondum ipsum rei principium attigisti: quemadmodum ne illi quidem, qui hortos ingrediuntur, ad apia pervenerunt. Eoque sensu proverbium adhibitum est Vesp. 480. Nam quum Bdelycleo dixisset, malle se a patre suo prorsus abscedere quam quotidie tot tantisque incommodis conflictari, senes respondent: Ne inter apia quidem es, neque inter ruta: nam id ipsum verbum ex vilium (τριχοεικόνα = ἀγοραίων Conzius) numero praeterea huc iniiciemus: vel multis malis quorum nunc ne suspicionem quidem habes, oppressum te senties, in iudicium a nobis arcessitus: οὐδὲ μὲν γ' οὐδ' ἐν σελίνῳ σοῦστίην οὐδ' ἐν πιγγάνῳ.

τοῦτο γὰρ παρεμβалоῦμεν τῶν τριγωνίζων ἐπὶ τῶν ἀλλὰ νῦν μὲν οὐδὲν ἀλλεῖς, ἀλλ' ὅταν ξυνήγορος ταῦτά ταῦτά σου κατατιλῆ καὶ ξυνομότης καλῆ. Aperte igitur proverbium adhibitum est et ex more hominum, qui quum vehementius commoti loquuntur, saepe magis tecte et operte quid sentiant significant quam aperte pronuntiant. Cave vero colligas ex Aristophanis loco, vocem οὐδ' ἐν πηγάσῃ aliquam proverbii huius partem esse: proverbium est: οὐδ' ἐν σελίνοις idque vel ex altera explicatione a Scholiasta allata apparet. Nam Scholiasta docet, nonnullos sententiam ab apio gymnici certaminis ductam existimare, quo infantes recens nati ornabantur, ut tali ornamento vel a teneris ut aiunt unguiculis studio ac voluntate imbuerentur coronae illius Nemeae qui vicissent donatae aliquando ipsis quoque expetendae. Schol.: ἀντὶ τοῦ ἐν γυμνικῷ ἀγωνίῳ ἤγουν οὐκ ἐν παιδιᾷ. (non es in gymnico certamine: non per jocum sed serio res agitur.) Sed mittamus explicationem ab huius loci ratione alienam. Iam vero patet, haud recte ab interpretibus versum subsequentem (τοῦτο γὰρ παρεμβалоῦμεν κ. τ. λ.) ad totum versum antecedentem relatum esse. Non nescio quidem v. εἶπος ab Aristophane saepius proverbialia significari (Av. 507. Lys. 1038.) sed hoc loco tantummodo ad verba: οὐδ' ἐν πηγάσῃ referenda sunt idque etiam notione compositi παρεμβалоῦμεν aliqua ex parte confirmatur. Denique si quaeris, quo consilio interclusio ista a poeta facta sit, mihi quidem satis probatur, quod in uno Scholio legitur: τὸ δὲ πηγάσῃ εἶπεν, ἐπειδὴ καὶ σέλινον προέταξεν, videlicet risus captandi gratia, nec ullo modo persuadere mihi possum, quod ex alio Scholio Florens statuit, vile et ineptum dicendi genus quorundam comicorum praecipue Archippi ex his similibusque facetiarum materiem requirentium leviter derideri. Huic simillimus est usus celeberrimi adagii: πάλα ποί' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι. de cuius origine veteres multa et varia narraverunt (v. editores ad Zen. V, 80. Bergk. Lyr. p. 219 sq.) Sententia ipsa satis expedita est, dicebatur enim in omnes, qui desierant quod erant esse facti deteriores: quemadmodum Milesii in luxuriam prolapsi a pristina virtute defluerant. Hoc proverbio utitur in Pluto 1002. adolescens quidam, qui Plutum nactus anum fastidit, cui pauper olim diviti morem gessit. Quae quum adolescentem ad pristinam consuetudinem revocaret et precibus placitas addidisset, quo facilius commoveret: is non modo remisit intactas, sed etiam illud addidit dictum cavillandi gratia, ut bene Chremylus interpretatur 1074. εἶνα σ' ὑβριστήν φησι καὶ λέγειν ὅτι πάλα ποί' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι. Ex eodem genere est proverbium: λίθον ἔψεις satis usitatum ἐπὶ τῶν

ἀδυνάτων. (App. III, 67.) quo Vesp. 280 acerbum Philocleonis iudicis ingenium declaratur. Qui reorum misera et afflicta fortuna haud emolliebatur, sed si quis misericordiam ejus imploraret, oculis in terram fixis „lapidem coquis“ dicere solebat. Similiter Plaut. Curc. I, 3, 41. „Noli amabo verberare lapidem, ne perdas manum.“ Sin autem recordaris, *λίθον* ut latine lapidem metaphorice usurpari in hominem admodum durum et inexorabilem (v. Jacobs. Ach. Tat. p. 816. Tibull. I, 11, 49. At lapis est et ferrum, suam quicumque puellam verberat) unde aliud proverbium *λίθον ἑλάτεις* (App. III, 68) natum est, facile intelligis, quo consilio Aristophanes ex magno hujusmodi proverbiorum numero id potissimum delegerit. In eundem usum convertit proverbium: *ὑπὲρ ὄνου σκιᾶς*, usurpatum si quis res nullius pretii ac momenti enixe sectaretur.¹⁾ In Vesp. v. 191. Philocleoni tribuitur, quodque certamen studiosissime se subiturum affirmanti. Quaerenti igitur filio: *περὶ τοῦ μαχεῖ νῶν δῆτα*; respondet senex: *περὶ ὄνου σκιᾶς*. Eodem sensu proverbium occurrit Daedalo fr. 238 Df. Bgk. 10. Denique huc refero formulam dicendi usitatissimam: *κατ' ἐγὼγ' ἐξηγρόμην*, deinde expergefactus sum, hodiernis quoque temporibus usurpatam, quoties quae narrantur vana somniisque similia videntur.²⁾ Utitur ea Xanthias Ran. 51. dominum tecte deridens qui tredecim se naves nuper depressisse affirmavit.

¹⁾ Zen. VI, 28. ἐπὶ τῶν περὶ μηδενὸς χρησίμου φιλοτιμούντων. In Fabula enarranda, a qua proverbium ortum est, Paroemiographi, Suidas et Scholiasta ad Ar. consentiunt, nisi quod in nomine inter se discrepant: εἰς Δελφούς Suidas habet, contra Μεγάραδε Zenob. et Schol. ad Ar. v. Bernhardium ad Suid. ὑπὲρ ὄνου σκιᾶς.

²⁾ Kockius Ran. 51 apte comparat Agricola teutsche Sprüchwörter 1624. „Und mit dem erwacht' ich.“ Wir brauchen das Wort, wenn wir jemand höflich lügen strafen.

Iam vero transeamus ad alteram disputationis partem, quae versabitur in illis proverbiiis percurrendis, quae Aristophanes tecte significavit et in transitu leviter attigit. Ac triplicem viam hac in re ingressus est: aut enim adagii sententia servata formam immutavit, aut illa omissa hanc vel integram adhibuit vel paullo immutatam, aut fontes ipsos unde profluxerunt, animum advertit.

I. Accedimus ad locos percensendos, ubi primam rationem secutus est. Retinuit igitur sollemnem, quam usu proverbium nactum est, sententiam, sed ut cujusque loci ratio postulabat, formam paullum immutavit. Ac primum huc afferenda sunt, quae data opera aut unius verbi aut parva literae immutatione transformavit. Notissimum hoc est dicendi genus, a veteribus interpretibus *σχῆμα παρ' ὑπόνοιαν* vel *παρὰ προσδοκίαν* vocatum, et Aristophani atque comicis adeo usitatum, ut ab Hermogene inter tres comice dicendi vias et rationes enumeretur.¹⁾ Quo genere dicendi primum id assecutus est, ut proverbiorum sententias ad alias res quas maxime tractaret accommodaret magis aut ad hominum naturam qui loquerentur quodammodo transformaret: deinde ut ipsas facetiores efficeret et argutiores. Etenim quum aliud exspectetur aliud dicatur, audientes quasi decipiuntur, ipsorum autem ut natura fert errore delectantur²⁾ et quum proverbialia cuique sint notissima, mutatio ipsa simulac prolata est, ab omnibus perspicitur.³⁾

Satis notum est Pericleum illud dictum, quo rationes referens ad populum usus est, ne Plistoanactem pecuniis a se corruptum esse patefaceret: *εἰς τὸ δέον*

¹⁾ Hermog. π. μεθ. δειν. III. p. 440 sq. τοῦ κωμικῶς λέγειν ἅμα καὶ σώπειν ἀρχαίως τρεῖς μέθοδοι, τὸ κατὰ παρῳδίαν σχῆμα, τὸ παρὰ προσδοκίαν, τὸ ἐναντίας ποιῆσθαι τὰς εἰκόνας τῆ φύσει τῶν πραγμάτων. — Loci unde singularis huius facetiarum generis ratio luculenter perspicitur, in Equitibus, ne alios commemorem, reperiuntur Eq. 432. 491. 528. 919.

²⁾ Vid. Cic. de Orat. II, 64, 260. ibid. 70, 284.

³⁾ Id enim oportere dicit Aristot. Rhet. III, 11, 6. ἐξαπατᾶ γάρ καὶ ἐν τοῖς μέτροις. οὐ γὰρ ὡς περ ὁ ἀκούων ὑπέλαβεν. ἔσται γὰρ δ' ἔχων ὑπὸ ποσσὶ χίμετρα. ὁ δὲ ψέτο πέδιλα ἐρεῖν. τοῦτου δὲ ἅμα λεγομένου δεῖ δῆλον εἶναι.

ἀνήλωσα, quod dictum ut alia Periclis (v. Plut. Pericl. VIII.) percrebuit et in ore et sermone omnium coepit esse. Itaque Nub. 858 etiam Strepsiades usurpat a filio compellatus, quoniam calceos avertisset (*τὰς δ' ἐμβάδας ποῖ τέτροφας, ὄνόν τε σὺ;*) sed ut pro nihilo se abjecisse ac probe a Socrate ejusque famulis defraudatum apertius indicaret, jocosae Pericleum illud *ἀνήλωσα* vertit in: *ἀπόλεσα*:

ὥσπερ Περικλέης εἰς τὸ δέον ἀπόλεσα.

Simillimus huic est jocus in Vespis 928, ubi proverbium: *μία λόχη οὐ τρέφει δύο ἐριθάκους* sensu vulgari adhibitum est, nisi quod in fine *ἐριθάκους* facete immutatum sit in *κλέπια*. Dicebatur autem illud proverbium, sumtum ex erithaci avis cuiusdam solitariae et rapacis natura in omnes, qui ex minutis rebus nimios fructus quaerent. cf. Diogen. VI, 39. *ἐπὶ τῶν ἐκ μικροῦ τινὸς πολλὰ σπουδαζόντων*, eadem fere reperiuntur apud Zenob. V, 11, nisi quod v. *πολλὰ* desideratur. v. Erasm. Adag. p. 397. Proverbii hujus nisus auctoritate Xanthias, ad quem ab altero cane Cydathenaeensi i. e. Cleone accusatoris partes delatae sunt, postulat, ut Labes canis qui caseum devoravit, furti condemnatur, quoniam unus saltus nequeat alere duos fures. Qua facetissima mutatione poeta id effecit, ut quo crimine Cleo saepenumero in fabulis (v. in Eq. 259. 296. 326. in Vesp. 34. 272.) perstrictus et exagitatus est, idem ultro profiteatur et patefaciat, quemadmodum v. 909. 916. libere exposuit, sese accusatoris munus imprimis suscepisse, quod ab altero cane *μονοφαισιάτω* nil praedae secum communicatum sit. Tertium ejusdem generis locum refero Thesm. 528 sq. Vetus fuit proverbium: *ὐπὸ παντὶ λίθῳ σκορπίος καθέσθαι*: natum e scolio Praxillae, quod plenum legitur apud Athenaeum XV. p. 695 d., sed quum multus ejus usus esset, in brevior formam est contractum. (v. Enger. ad h. l.) Quod proverbium quum suadeat, ut simus cauti in agendo neve temere cui confidamus, (idem igitur quod brevius illud: *σκορπίον ἀνεγείρεις* Diogen. VIII, 8. significat) apte mulieres mira Mnesilochi impudentia stupefactae recordantur: sed item proverbii sententia ad omnes malevolos referenda arctius ad oratorum vulgus et sycophantas refertur, quorum morsus vel maxime mulieres debeant cavere et evitare. Bene huc facit Burgessii adnotatio, quam recentiores Thesmoph. editores Fritzschius et Engerus comprobarunt, v. *λίθῳ* intelligi hoc loco pnycis suggestum, etiam Ach. 653. Pac. 663. Eccl. 87. ita vocatum: ideoque mutatus est verborum ordo, ut verbo *λίθῳ* praecipuus qualem sententia postulat, vocis sonus accedat. Sunt verba

haec: τὴν παροιμίαν δ' ἐπαινῶ τὴν παλαιάν ὑπὸ λίθῳ γὰρ παντὶ που χρὴ μὴ δάκῃ ῥήτωρ ἀφρεῖν. — In eandem rationem immutatum est proverbium a Delphis magna inopia laborantibus ortum: Δελφὸς ἀνὴρ στέφανον μὲν ἔχων δίψει δ' ἀπολωλώς: quod dici solebat, si qui specie opulenti ac locupletes revera inopes essent et rebus attritis egentes, ut bene illustrat Lucian. de merc. cond. 28. τὸ μὲν γὰρ λιμῶ ξενόντια καὶ νῆ Δία γε διψῶντια μύρω χρῆσθαι καὶ στεφανοῦσθαι τὴν κεφαλήν, ἡρέμα καὶ γελοῖον. Hunc versum Aristophanes convertit in Cratinum in Eq. v. 534. ὅσπερ Κονῶς στέφανον μὲν ἔχων αὖον, δίψει δ' ἀπολωλώς. Comparavit igitur Cratinum cum Conna, celeberrimo quondam citharoedo et Olympionice, sed tum tanta in egestate degente vitam, ut nil quo se ornaret, nisi laurus suppeteret, qua semper coronatus incedebat. (cf. Schol. ad Eq. v. 538 Df.) Deinde ut ostenderet, Cratini ingenium et divinum spiritum, quo poetas esse inflatos dicit Cicero, diu illum jam fractum esse et prorsus cecidisse: adjunxit v. αὖον, qua voce eximie augetur vis propria verborum: δίψει δ' ἀπολωλώς, quae quum in proverbio omnes ad vitam res maxime necessarias significant, Aristophanis loco ad Cratini ebrietatem referenda sunt, saepe ab Aristophane in ludibrium versam (facetissime Pac. 703. Eq. 400. 535.) ab illoque minime denegatam. — Similis est mutatio in fragmento Anagyri: (Dindf. fr. 143. Bgk. XIV.) ubi proverbium: ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς (ἐπὶ τῶν προδηλῶν v. App. IV, 12. Suidam s. v.) ita immutatum est: ὁρμου παρόντιος τὴν ἀτραπὸν καιεῶν: portus quum adsit, a semita deflexi. Auxit igitur aliqua ex parte sensum proverbii, de hominibus mira in facillimis rebus imprudentia versatis usurpati. Ceterum Bergkii vidit, idem proverbium respici Nub. 75. νῦν οὖν ὄλην τὴν νύκτα φροντίζων ὁδοῦ, μίαν εὗρον ἀτραπὸν δαιμονίως ὑπερφυᾷ. Ex eodem genere est jocus qui in Vespis v. 1370 legitur. Nam quum Bdelycleo ex patre quaesivisset, quo tandem consilio senex vicinusque morti juveniles prae se ferret mores et tibicinam convivio subduxisset, Philocleo respondet: ποῖαν ἀλγητρίδα; τί ταῦτα ληρεῖς ὅσπερ ἀπὸ τῶν μ-βον πεσόν; Sane hoc loco senex, ut dicit Scholiasta, more juvenum ludit, hujusmodi conviciis senes consecrantium, quippe qui animum induxerat, filium juveniliter lacessere et deridere (ἰν' αὐτὸν τωθάσω νεανικῶς.) sed imprimis ejus verba referenda sunt ad ea quae v. 1365 leguntur: ποθεῖν ἐρῶν τ' εἰκας ὀραίας σοροῦ, studetque pater maledictum illud filio reddere parique par referre. Simul quae inest proverbio sententia ἐπὶ τῶν ἀδυνατιῶν, (v. p. 21.) eam non modo retinuit, sed etiam quodammodo auxit jocosae, ut Eupolis (fr. 341 Runkel.) τί ταῦτα ληρεῖς ὅσπερ ἀπὸ χθονός

πεσών; quae emendatio acuta et probabilis pro corrupto χροός debetur Schneidewino (v. adnotationem ad Zenob. II, 57. cf. Meinek. Com. Gr. II, fabb. inc. 80.) Similis ex inopinato jocus inest in Ranis v. 191, quo loco Charon Xanthiam cymbam conscendere parantem repellit, servum se vehere negans, nisi una decertaverit in proelio — de carnibus: *δοῦλον οὐκ ἄγω, εἰ μὴ νευαυμάχηκε τὴν περὶ τῶν κρεῶν*. Commonefacit hoc loco ut in ejusdem fabulae v. 33. v. 689 sq. celebris pugnae navalis ad Arginusas commissae, anno antequam Aristophanes Ranarum fabulam docuit, quae servos pugnae qui interfuerant, reddiderat dominos. Simul tecte significat proverbium: *λαγὼς τὸν περὶ τῶν κρεῶν τρέχων*, de illis qui in summo vitae discrimine fortiter resistunt. Quae verba si ad Athenienses referas omnes, lepidissima comparatio inde subnascitur leporis populique Atheniensis de vita conservanda utriusque in summo periculo enixe periclitantis. Aliud huiusmodi est: *ἐπὶ ἄκρων ὀνύχων*, in eos qui avidius auscultant: quod Ach. 638 reperitur mutatum in: *ἐπὶ ἄκρον τῶν πυγιδίων*. Sic proverbium quod supra attulimus *Συρθῶν ἐρημία* Av. 1484 facete respectu eorum quae proxime antecedunt, ita immutavit: *ἔσαι δ' αὐτὸν πρός ἀντιῶ τῶ σκότιον πόρῳ τις ἐν τῇ λύχων ἐρημία*. Etiam dictionem quae in proverbii loco dici solebat: *πύξ ὁμοῦ καὶ τῶ σκέλει* risus captandi gratia mutavit in: *πύξ ὁμοῦ καὶ τῶ πέει*.¹⁾

Eodem denique referendi sunt nonnulli loci, ubi parva literarum mutatione praeter expectationem luditur et proverbii sensus ad unumquemque locum magis accomodatur.²⁾ Hujusmodi est ratio in Lys. v. 110. *ὄς ἦν ἂν ἡμῖν σκνιτὴν π*

¹⁾ Simillimus huic est Cratini lusus: τῶ Κορινθίῳ πέει (ξένῳ) v. Meinek. Com. Gr. II, d. 181. Alia eiusdem sunt: *εὐδοντι δ' αἰρεῖ πρωκτός*, Ibid. p. 22, ubi mutavit proverbium: *εὐδοντι κέρτος αἰρεῖ*, „de exoleto quodam, cui sua sponte et nullo suo cum labore plurimi amatores obtigerant,“ ut bene Meinekius interpretatus est. Deinde in Thratt. (ibid. p. 65.) in proverbio *σκορπίον ἀνεγείρεις* voci *σκορπίον* substituit *ὀκτώπων*. unde quod Meinekius bene vidit, plenior forma proverbii *σκορπίον ὀκτώπων ἀνεγείρεις* (Diogen. VIII, 8) nata est. Denique *Λέρνη κακῶν* (ib. p. 201) invertit in *Λέρνη θεατῶν*. adeoque huius facetiarum generis fuit amantissimus, ut etiam interdum duo proverbia miscuerit (v. ib. p. 151)

²⁾ Vide quae de hoc genere facetiarum disputaverunt Cic. Orat. II, 63, 256. Aristot. Rhet. III, 11, 6. Suid. s. v. *παράγραμμα*.

ζουρία. Nempe quod lignum ficulneum valde infirmum et molle est, per translationem satis usitatam (sicut *σφενδάμινος*, *πρίννος* propter ligni duritatem in Ach. v. 180. 181.) alias res debiles atque infirmas significat. ita ortae sunt dictiones, quae in proverbii loco dici solebant, cognatae *συκίνη ναῦς* i. e. parva navis, in proverbio *ἐγένετο καὶ Μάνδρῳνι συκίνη ναῦς* cf. Zen. III, 44. praecipue usitata; *συκίνη βακτηρία* quo usus est Alciphron Ep. I, 39. *συκίνη ἐπικουρία* qua voce infirmum ac debile auxilium designabant. Aptae igitur mulieres eo loco, de quo nunc agimus, adhibere poterant (cf. v. 159.) sed quo res ipsa magis significaretur, simul risus captandi gratia inverterunt in: *συκίνη ἐπικουρία*. Eandem fecit mutationem, alio quidem sensu, Strattis: *Σανυρίωνος συκίνη ἐπικουρίαν* v. Meinek. Com. Graec. II, p. 785. Alius locus reperitur Ach. 850. ubi Aristophanes Anacreonticum illud convicium quod in omnium ore erat: *ὁ περιφόρητος Ἀρτέμων* invertit in: *ὁ περιπύνηρος Ἀρτέμων*, videlicet ut vim contumeliae qua Cratinum lyricum insequabatur, fortiolem redderet. De proverbio ipso v. Schneidewinum ad Paroem. I. App. IV, 32. Hoc loco de Anacreontico illo juvene, non de claudo bellicarum machinarum artifice cogitandum, is qui proxime antecedit versus satis docet: *Κραῖνος ἀεὶ κεκαρμένος μοιχὸν μιᾶ μαχαίρα*. —

Transimus ad proverbia quae Aristophanes non risus captandi gratia de improvise immutavit, sed alia quadam ratione ductus, sive metro exigente, quum plena versibus difficulter interponerentur, sive quod licet non integra forma usurpasset, ad intellectum suffectura videbantur, ut cetera audientibus intelligenda relinquere posset. Sic proverbium: *ἀπ' ἀξίου γούν ξύλου κἄν ἀπάγξασθαι* ea qua adhibitum est forma, etsi non integra servata est, facile tamen intelligitur in Ranis v. 736. *κἄν τι σφαλῆι, ἐξ ἀξίου γούν τοῦ ξύλου, ἢν τι καὶ πάσχητε, πάσχειν τοῖς σοφοῖς δοκῆσετε*. Similiter Sophocleum illud (v. fr. 31 Df.) *σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν ξυνουσία* in Thesm v. 21 a Mnesilocho affertur ita immutatum: *οἶόν γε τοῦσιν αἱ σοφαὶ ξυνουσίαι* quibus verbis Mnesilochus post miras ineptias modo ab Euripide allatas satis ridicule utitur, ut multum se ex Euripidis usu et amicitia professisse indicet. Haud secus tetigit proverbium: *πάντα κάλων σείε* a re nautica desumptum de illis, qui summis viribus laborant, in Eq. v. 766. *νῦν δὲ σε πάντα δεῖ κάλων ἐξιέναι σεαυτοῦ*, etsi concedendum est, etiam dictionem *πάντα κάλων ἐξιέναι* eodem sensu quo proverbium illud tritam sermone et usitatam fuisse. v. Kock. ad h. l. In eandem fere rationem quasi praeteriens respexit Aristophanes

proverbium, quod plenum reperitur apud schol. ad Eq. v. 1031. *σαίνεις δάκνουσα καὶ κύνων λαίθαργος εἶ*. Comparaverat enim Cleo in ficto oraculo suo se cum cane fidelissime domino serviente (v. Eq. v. 1017 sq.) quod fides est virtus in canibus maxime conspicua et singularis. Quem ut evidenter refutaret atque irrideret, Agoracritus proverbium illud ex perfidorum canum indole profectum versibus admiscuit: quo breviter commemorato Cleonem etiam tanquam voracissimum canem perstrinxit, quippe in intervertendis mala fraude pecuniis summo studio versatum: Sunt versus hi: Eq. v. 1030. *Φράξεν, Ἐρεχθείδη, κύνα Κέρβερον ἀνδραποδιστήν, ὃς κέρκω σαίνων σόπῳταν δειπνῆς, ἐπιτηρῶν, ἐξέδειαί σου τοῦψον κ. τ. λ.* Similiter adhibuit proverbium *ἐπὶ τοῦ ἀδυνάτου: λύκος καὶ οἶν ποιμαίνει* (v. Diogen V, 96.) sed auxit nonnihil sententiae vim, quum ita mutavit: in Pace v. 1076 *πρὶν μὲν λύκος οἶν ὑμεναιοῖ* quem versum ab Hierocle allatum Trygaeus illius deridendi gratia repetit in Pac. v. 1112. Denique versum e Callistrati scolio sumtum: *Ἐν μύρτου κλαδί τὸ ξίφος κρατήσω* (v. Schneidewini Delect. p. 456. Paroem. I, p. 406.) senes ordine inverso usurpant in Lysistr. v. 632: *καὶ φορήσω τὸ ξίφος τὸ λοιπὸν ἐν μύρτου κλαδί*. omnibus modis a mulierum insidiis cavendum affirmantes. —

II. Sequuntur proverbia quae Aristophanes sententiae parum habita ratione sive integra sive paullum immutata interposuit. Ac saepius a poeta afferuntur adagia ita comparata, vix ut ad suum locum accomodari ullo modo possint. Quae res si primo aspectu mira cui videtur adeoque inepta vix ut ferri queat: tamen recta et digna quae laudetur apparebit ei, qui diligentius hanc rem tractaverit. Quoniam enim proverbia communi totius populi usu erant celebrata, non modo propter sententiae vim atque auctoritatem usurpabantur, sed etiam quod forma ipsa suaviter audiebatur: unde factum est, ut saepius quoque versus ad proverbiorum formam ac concentum conformati reperiantur. Ac primum proverbia nonnullo profero, idcirco a poeta suae orationi interjecta, quod jocus inde in verbis oriebatur. Hujusmodi est ratio in Lys. v. 68. ubi quum Lysistrate nuntiavit, mulieres aliquot ex Anagyro demo advenisse, Calonice exclamat: *νῆ τὸν Δεῖ ὁ γούν ἀνάγυρος μοι κενιῆσθαι δοκεῖ*. Proverbium: *Ἀνάγυρον κινεῖς* a flore quoddam qui tritus olebat rectissime ductum de illis dicebatur, qui mala sibi ultro arcesserent; quare hoc loco poetam in verbis lusisse manifestum est. Eodem referenda sunt quae in Av. v. 301 leguntur: quo loco postquam inter aves acce-

dentes a Pisthetaero etiam noctua vocata est, Euelpides dicit: *Τί φής; τίς γλαῦκ' Ἀθήνας ἤγαγε;* Quae verba quum parum ad scenam quae procul ab Athenis est, accommodentur (v. Schol. ad Av. v. 301. *οὐ προσποιεῖται, ὅτι οὐκ ἐν Ἀθήναις τὰ πράγματα.*) apparet Aristophanem proverbium spectantium causa injecisse, ut improvisa rei notissimae mentione risus moveret: quae res poetae procul dubio ad voluntatem processit, quod ipsum proverbium ad Athenienses maxime attinebat.

His locis comparari et subjungi alii possunt, ubi tecte magis et strictim singulis verbis proverbia significata sunt. Ita Aristophanes proverbium *οὐδὲν ἀνδρῶν λευκῶν ὄφελος ἢ στυτομοεῖν* quod dicebatur de hominibus effeminatis parum-que strenuis¹⁾ respexit in Pace v. 1308 *οὐδὲν γὰρ, ὃ πόνηροί, λευκῶν ὀδόντων ἔργον ἐστὶ, ἢν μὴ κὶ καὶ μάσσονται.* Haec sunt verba Trygaei, hospites cohortantis ut cupide cibos appositos appetant nec albis parcant dentibus in mandendo. Eadem fere est ratio duorum aliorum Aristophanis locorum in Vespis v. 959 *ξόγγωθι. καθαρίζειν γὰρ οὐκ ἐπίσταμαι.* quo loco Bdelycleo patri persuadere studet, ut cani ignoscat si caseum furatus sit: non enim canere illum esse doctum, sed rudi et inculto ingenio impulsus esse ad furtum. et Vesp. v. 989 ubi eadem verba leviter immutata a Philocleone filii irridendi gratia proferuntur: *οὐ δῆτα. καθαρίζειν γὰρ οὐκ ἐπίσταμαι.* Respexit igitur his in locis proverbium: *βαδίζω· ρεῖν γὰρ οὐκ ἐπίσταμαι.* quod illustravit Erasmus Adag. p. 397. Idem proverbium in Avibus v. 1432 sycophanta significat excusans munus quod susceperit sycophantae: *τί γὰρ πάθω; σκάπτειν γὰρ οὐκ ἐπίσταμαι.* Similiter adagium, cujus supra jam mentio facta est: *πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι* senes proferunt in Vespis v. 1060. *ὃ πάλαι ποτ' ὄντες ὑμεῖς ἄλκιμοι μὲν χοροῖς, ἄλκιμοι δ' ἐν μάχαις, καὶ καὶ ἀπὸ τοῦτο μόνον ἄνδρες ἄλκιμώτατοι* eaque significatio per occasionem jacta quo facilius ab audientibus perspiceretur, v. *ἄλκιμοι* saepius repetita ejusque vis aucta est. Fortasse etiam dictionem *σῦκα αἰνεῖς* in adulantes usurpatam, quod Athenienses agricolis adulabantur, ut praecoces ficus ab illis acciperent, significare voluit in Vesp. v. 303. *σὺ δὲ σῦκ' αἰνεῖς.* Quid plura? in his similibusque locis Aristophanes proverbia leviter attigit, non ut sententiae vim augetet et quae ipse sentiret, brevius et significantius enuntiaret, sed ut teretes audientium aures eorum

¹⁾ v. Append. IV, 35. ἐπὶ τῶν μηδὲν λοκατελούντων quem locum Küsterus attulit ad Suidam: οὐδὲν λευκῶν ἀνδρῶν ὄφελος. „Huc egregie facit locus apud Arist. Eccl. 385. ubi Chremes cum concionem in foro albis hominibus plenam vidisset, eam concioni στυτοτόμων assimilat.“

memoria oblectarentur. Eadem ductus ratione Aristophanes saepe celeberrimos poetarum versus aut integros aut singulis verbis significatos suis interposuit verbis: de quo parodiae genere vide imprimis doctam Täuberi disputationem de usu parodiae ap. Aristoph. p. 6. sq. Unde perspicuum fit, quare Aristophanes etiam nonnunquam versus ad similitudinem et concentum proverbiorum conformatos intulerit, ita ut quum funderet istos versus, proverbia animo ejus obversata fuisse manifestum sit. Hujusmodi est ratio versus qui reperitur in Ranis 485. *δείσασα γὰρ (ἢ καρδίᾳ) εἰς τὴν κάτω μου κοιλίαν καθεύπτουσα.* cum quo comparari licet proverbium (Par. I. Append. II, 32.) *εἰς τὴν πυγὴν ἐξερόθηκεν ἡ σοφία.* eodem referendus est ejusdem fabulae v. 859. *σὺ δ' εὐθὺς ὥσπερ πρῖνος ἐμπρησθεῖς βοῶς.* quibus verbis Bacchus Aeschylum compellat vehementer stomachantem propter Euripidis crimina, quo cum versu confer proverbium, quod legitur apud Diogen. VI, 52. *Μεῖζονα βοῶ δάφνης χλωρᾶς καιομένης· ἐπὶ τῶν μεγάλα βοῶντων.*

His alia quaedam adjungimus a poeta risus captandi gratia ex inopinato significata. Trygaeus in Pac. v. 362. quum parat, lapides remove, a Bello voragini, in qua Pax dea inclusa est, impositos: Mercurius subveniens increpat illius temeritatem: *ὦ μισρὲ καὶ τολμηρῆ, τί ποιεῖν διανοεῖς;* cui Trygaeus respondet: *οὐδὲν πονηρὸν ἀλλ' ὅπερ καὶ Κιλλικῶν.* Iste Cillico, vero nomine Achaeus, infamis erat improbitate patriamque Miletum Priensibus prodiderat. Quaerentibus autem ex eo, quid ageret? respondit: Omnia bona. Hinc proverbium ortum est, de iis dictum, qui mala fraude divitias captabant, quemadmodum Cillico proditione divitias sibi comparaverat. Sin autem quaeritur, quid Trygaeo cum isto homine fuerit commune, nil habeo quod dicam, nisi forte quod sicut Cillico civibus suis insciis et inopinantibus ita Trygaeus Diis insciis atque invitis ad propositum pervenire aggressus sit. Sed ne hac quidem ratione serio poterat Trygaeo a miseriis bellicae calamitate cives liberaturo in mentem venire hominis istius nequissimi et proditoris patriae. Recte igitur Schol. in Codd. Rav. Ven: *εἰπὼν δὲ οὐδὲν πονηρὸν, παρὰ προσδοκίαν ἐπήγαγε τὸ ἀλλ' ὅπερ καὶ Κιλλικῶν, ὡς ἐε εἶπεν, οὐδὲν κακὸν ποιῶ ἀλλ' ἱεροσυλῶ.* — Eodem referenda sunt Trygaei verba in scarabaeo sedentis jamque ad coelum profecturi: *ἦν δ' ἐγὼ εὖ πράξας ἐλθῶ πάλιν, ἔξει' ἐν ὄρῳ κολλύρασαν μεγάλην καὶ κόνδυλον ὄψον ἐπ' αὐτῆ.* Lepidissime et praeter expectationem placentiae qua reversus ab itinere filias donaturus est, — colaphum apponit: quo joco proverbium a Polyphemo ortum tecte significat, qui vinum postulans ab Ulixe oculo privatus est: *ἂν δ' οἶνον αἰτῆ, κόνδυλον αὐτῆ δίδου:* si quis

bona petiverit mala accepit usurpatum. Restat tertius hujusmodi jocus in Vesp. v. 436. quo loco Bdelycleo quum Philocleonis socios tanquam vesparum examen videt invehentes, celerrime servos jubet auxilio succurrere, qui secum Philocleonem retineant dicens: *ὡς ἐγὼ πολλῶν ἀκούσας οἶδα θρίων τὸν ψόφον*. Respexit igitur proverbium: *πολλῶν ἐγὼ θρίων ἀκήκοα ψόφους*. a *θρίω* pervulgari Atheniensium cibo ficulneis foliis convoluto petatum, qui in igne versatus et adustus acute percrepitabat ideoque apte in homines vanas minas jactantes dicebatur. (*ἐπὶ τῶν δὲ ἀπειλῆς θόρουβον καὶ κόμπον ἐμποιοῦντων διακενής*. v. Diogen. VII, 92.) Quod proverbium quum Bdelycleo adhibeat, etsi serio nec per jocos servos accessit, manifesto iterum risus captandi gratia ex inopinato interpositum est. Bene hoc Berglerus animadvertit, una in re quidem minus consideratus, quod v. *θρίω* sycophantas significatos judicavit: certo nimis acute et exigua cum veri specie.

III. Restat ut de illis locis breviter dicatur, ubi poeta ad fontes ipsos proverbiorum accessit. Quorum alios illé pluribus verbis amplexus dataque opera persecutus est, alios in transitu et strictim attigit. Quoniam vero praecipue ea verba animum advertit, quae ex rebus pervulgatis originem duxerunt, quippe ex populorum ingenis ac moribus sive bestiarum proprietatibus desumpta maxime conspicuis: apparet Aristophanem eundem inde fructum quaesivisse, quem vulgo in sermone familiari homines notissimarum rerum mentione assequuntur, ut aut ipsorum sententias probent et confirment aut alienas refutant redarguantque.

Sic Chremylus divitias permagni ostensurus ab hominibus et aestimari et aestimandas esse, illud commemorat, peregrinos vulgo si qui divites Corinthum appellarent, comiter ac benigne accipi solere a meretricibus, contra male excipi et prorsus repudiari qui essent inopes.

Plut. v. 149 sq. *καὶ τὰς γ' ἑταίρας φασὶ τὰς Κορινθίας,
ὅταν μὲν αὐτὰς τις πένης πειρῶν τύχη,
οὐδὲ προσέχειν τὸν νοῦν, ἐὰν δὲ πλούσιος,
τὸν προικτὸν αὐτὰς εὐθὺς ὡς τοῦτον τρέπειν.*

Nempe quum multae Corinthi essent meretrices multaeque in urbe deliciae, solis divitibus licebat eo navigare, unde proverbium ortum est: *οὐ παντὶς ἀνδρὸς εἰς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς*. imprimis de illis dictum, qui inopes luxuriose vivere,

gestiebant. (v. Zen. V, 37 ἐπὶ τῶν τρυφᾶν βουλομένων (ἀπόρων). Alia proverbii explicatio magis placuit Erasm. Adag. p. 132.)

Haud secus Chremylus, civis Atheniensis, verens ut bene evadat Atheniensibus ridiculum imperium a mulieribus nuper institutum, in Eccl. 473. temeritatis inconsultae Atheniensium et incredibilis felicitatis recordatur, qua qualiacunque suscepissent admodum inconsiderate et perverse, deorum semper numine atque auxilio in melius verterentur.

λόγος γέ τοί τις ἔστι τῶν γεραιτέρων,
ὄσ' ἂν ἀνόητ' ἢ μῶρα βουλευσώμεθα,
ἅπαντ' ἐπὶ τὸ βέλτιον ἡμῶν ξυμφέρειν.

et in Nub. v. 587 sq. nubes ipsae eidem causae tribuunt, quod Atheniensibus quum Cleoni summas curas expeditionis ad Pylum imprudenter delegassent, ipsarum dissuasionibus prorsus neglectis, tanta temeritas bene ac fauste evenerit.

φασὶ γὰρ δυσβουλίαν
τῆδε τῆ πόλει προσεῖναι, ταῦτα μένοι τοὺς θεοὺς
ἅτ' ἂν ὑμεῖς ἐξαμάχητ', ἐπὶ τὸ βέλτιον τρέπειν.

Similiter quod Trygaeus in scarabaei dorso ad coelum evehens fabulam illam celeberrimam affert, quae scarabaeum solam bestiarum omnium in coelum pervenisse narrat, id egit potissimum, ut filiam refellat et quodammodo consoletur, tam vilem ac foetidam bestiam ad coelestium sedes pervenire posse negantem.

in Pac. v. 129 sq. ἐν τοῖσιν Αἰσώπου λόγοις ἐξευρέθη
μόνος πεινῶν εἰς θεοὺς ἀφιγμένος κ. τ. λ.

et Pisthetaerus Av. 1353 sq. nefarium quendam adolescentem refutat qui Nubiculiam venit eo proposito, ut patre strangulato quem diutius alere pertaederet, omnibusque bonis arreptis, secure et in deliciis inter aves habitaret: quod apud aves certo sibi licitum foret, ubi pullis parentes mordere alisque pulsare liceret impunitis. Pisthetaerus igitur a tam scelesto facinore ut repelleret adolescentem veteris moris ex ciconiarum pietate deducti commonefecit, quo aves vetulae et infirmiores ad cibaria acquirenda a liberis deberent sustentari.

Av. v. 1353 sq. ἀλλ' ἔστιν ἡμῶν τοῖσιν ὄρνισιν νόμος
παλαιὸς ἐν ταῖς τῶν πελαργῶν κούβησιν.

ἐπὴν ὁ πατήρ ὁ πελαργὸς ἐκπειθήσιμος
πάντας ποιήσῃ τοὺς πελαργιδεῖς τρέφων.
δεῖ τοὺς νεοτιοὺς τὸν πατέρα πάλιν τρέφειν.

Denique Chremylus Paupertati quaerenti, unde tandem si omnes essent divites nec quisquam necessitate coactus ad domestica ac publica negotia administranda mancipia arcessurus sibi videretur: facile vero procedet, respondit: scilicet e Thessalis ubi multi sunt, perfidus quidam negotiator lubentissime mihi procurabit: recordans Thessalorum nequitiam vilissimos quaestus avide sectantium. unde proverbium: Θεσσαλῶν σόφισμα (Zenob. IV, 29.) in homines fraudulentos (ἐπὶ τῶν σοφισσομένων) usurpatum.

in Plut. v. 520 sq. κερδαίνειν βουλόμενός τις ἔμπορος
ῥῆκων ἐκ Θεσσαλίας παρὰ πλείστων ἀνδραποδιστῶν.

Ad haec proverbialia alia apponuntur, ubi leviter et quasi praeteriens proverbiorum fontes attingit.

De hominibus considerate agentibus (ἐπὶ τῶν προνοητικῶν) proverbium dicebatur: γέραναι λίθους φέρουσιν. Nam grues trans mare Aegyptum migrantes lapides degluttire vel potius rostro ferre dicebantur aut saburrae loco aut ut de alto lapidibus dejectis ex crepitu resonante praesentirent utrum supra aquam iter facerent an terra infra esset. Hanc fabulam attingit Aristophanes in Av. v. 1136. ἐκ μὲν γε Λιβύης ἦκον, ὡς τρισμύρια γέραναι θεμελίους καταπεποκνῶται λίθους, non ad sententiam spectans, sed ut verisimilior inde fieret narratio de mira Nubiculae aedificatione. Eandem rem respexit quoque in Av. v. 1429.

Oraculum olim Lacedaemoniis datum, nunquam Spartam interituram nisi auro victam (ἀ φιλοχρηματία Σπάρταν ἔλοι, ἄλλο δὲ οὐδέν cf. Zen. II, 24.) per totam Graeciam percrebuerat ut proverbii loco in omnes usurparetur, qui ex injusta causa lucrum requirerent. (v. Zenob. I. c. ἐπὶ τῶν ἐξ ἀπάντων κερδαίνειν προσαιρουμένων). Hanc rem respexit Mercurius in Pac. v. 623, ubi explicat, quam ob rem tam vehementer Lacedaemonii paci faciendae restiterint.

οἱ δ' αἶ' ὄντες ἀσχροκέρδεις καὶ διειρωνόξενοι κ. τ. λ.

Tristes et asperi homines in Trophonii antro vaticinati esse dicebantur. (ἐς Τροφωνίου μεμάντευται. Zenob. III, 61.) Nam qui hinc oracula sciscitati erant, sive oraculis ipsis sive horrida antri caligine multisque periculis in aditu perpe-

tiendis ita perturbati erant animoque perculsi, ut nunquam postea risisse dicerentur. Propterea Strepsiadēs in Socratis speculatorium descensurus cum iis se comparat, qui Trophonii antrum adibant: placentas autem postulat, quemadmodum illi quoque placentas gestabant, quas serpentibus occurrentibus objicerent.

In eandem fere rationem Vesp. v. 1019. Euryelis vaticinium affertur, qui vates fuit ἐγγαστήριμος, daemonem in ventre se habere contendebat, cujus inflatu futura praediceret. Qui quum imprudentius homini cuidam iracundo mala vaticinatus esset, interfectus est: unde factus proverbio locus: si quis in ipsius damnum vaticinaretur. Quae quidem sententia Aristophanis loco non adhibenda est: nil aliud enim poeta indicare vult nisi per alios primas fabulas suas se docuisse.

Hinc verisimile fit, Aristophani etiam in quibusdam scenis fingendis proverbialia obversata esse. Cujus rei manifestum exemplum dat scena illa celeberrima in Ranis, ubi Atheniensis quidam effertur, qui ni duabus drachmis acceptis sarcinas Bacchi se portaturum ad inferos negat. De industria autem, unde mortui avaritia magis eluceret, poeta deminutivum τὰ σκευάρια posuit, quod Fritzschi acute animadvertit. Qua in re poeta Atheniensium avaritiam respexit, quae proverbio: Ἀπικὸς ὑπέχει τὴν χεῖρα ἀποθήσκων ansam dedit. Similiter ibidem Bacchum Herculis vestitu indutum inducens proverbium respexit: ἐνδύετε μοι λεοντῆν (Zen. III, 75.) si quis ad magna suscepta se accingeret, usurpatum, quod vidit Erasmus Adag. p. 120: „Huc alludens Ar. in Ranis Bacchum fingit Herculis instar leonis exuvia clavaque instructum, ad inferos descendere parantem.“